

Masarykova univerzita

Pedagogická fakulta

**Analýza motivů intaktní společnosti k
osvojení českého znakového jazyka
v Jihomoravském kraji**

Diplomová práce

Brno 2013

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. MgA. Mariana Koutská

Vypracovala:

Mgr. Bc. Marie Buchtová

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 15.4.2013

.....

Podpis

*Děkuji MgA. Mgr. Marianě Koutské, své vedoucí práce, za vedení diplomové práce, podnětné připomínky, cenné rady, podporu a trpělivost.
Poděkování patří i mé rodině za neutuchající podporu, rady a porozumění.*

OBSAH

ÚVOD.....	4
1 PROBLEMATIKA OSOB SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM.....	7
1.1 OSOBNOST A IDENTITA OSOB SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM.	7
1.2 KULTURNÍ MENŠINA OSOB SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM.....	15
1.3 VZÁJEMNÉ VZTAHY OSOB SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM S INTAKTNÍ SPOLEČNOSTI.....	17
2 KOMUNIKAČNÍ SYSTÉMY OSOB SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM.....	23
2.1 VYMEZENÍ POJMU KOMUNIKACE	23
2.2 KOMUNIKAČNÍ SYSTÉMY NESLYŠÍCÍCH V ČESKÉ LEGISLATIVĚ.....	24
2.3 ČESKÝ ZNAKOVÝ JAZYK.....	28
3 VÝUKA A OSVOJOVÁNÍ ZNAKOVÉHO JAZYKA.....	35
3.1 HISTORICKÝ EXKURZ DO UŽÍVÁNÍ ZNAKOVÉHO JAZYKA	35
3.2 PROCES OSVOJOVÁNÍ ZNAKOVÉHO JAZYKA	39
3.3 VÝUKA ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA PRO INTAKTNÍ SPOLEČNOST.....	46
4 ANALÝZA MOTIVŮ INTAKTNÍ SPOLEČNOSTI K OSVOJENÍ ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA V JIHOMORAVSKÉM KRAJI.....	50
4.1 STANOVENÍ VÝZKUMNÝCH CÍLŮ A HYPOTÉZ.....	50
4.2 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU.....	51
4.3 POPIS VÝZKUMNÝCH TECHNIK.....	52
5 ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	53
5.1 ANALÝZA DOTAZNÍKU.....	53
5.2 VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	54
5.3 ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ A NÁVRHY VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU PRO SPECIÁLNĚ- PEDAGOGICKOU PRAXI.....	61
ZÁVĚR.....	64
RESUMÉ.....	65
SUMMARY.....	66
POUŽITÁ LITERATURA.....	67
SEZNAM TABULEK.....	77
SEZNAM GRAFŮ.....	77
SEZNAM PŘÍLOH.....	77

ÚVOD

Lidská společnost je velmi rozmanitá. Lidé se odlišují svým vzhledem, vlastnostmi, vyznáním víry, životní filozofií, hodnotami, také národností, místem bydliště, jazykem, kulturou či historií. Na počátku našich dějin bylo pohlíženo na odlišnosti s nedůvěrou. Jednou z odlišností je i zdravotní postižení. Tyto osoby byly nejdříve usmrcovány nebo alespoň vyloučeny ze společnosti na její okraj. Po příchodu křesťanství, které považuje všechny lidi bez rozdílu za Boží děti, bylo i na osoby s postižením pohlíženo jinak. Nyní byli společností segregováni, ale setkáváme se již se snahami o jejich zabezpečení i o počátky jejich výchovy a vzdělávání. Ve dvacátém století dochází k největšímu obratu v přístupu o osoby se zdravotním postižením, kdy jsou započaty snahy o přijímání jejich odlišností majoritní společností bez předsudků a na řadu přichází integrace, tedy zařazení těchto osob do většinové společnosti. Přístup k osobám se speciálními vzdělávacími potřebami se neustále vyvíjí a nynější snahou většiny vyspělých států je dosažení inkluze, kdy je majoritní společnost na minority natolik připravena, že již nejsou znát žádné překážky pro jejich vzájemné soužití, jak technického charakteru, tak i charakteru psychologického.

Diplomová práce se zabývá motivací intaktních jedinců o osoby se sluchovým postižením. Práce je složena ze dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část se v první kapitole zabývá problematikou osob se sluchovým postižením z pohledu intaktních jedinců, kde si vysvětlíme osobnost a identitu osob se sluchovým postižením, charakterizujeme kulturu Neslyšících a nastíníme vývoj vzájemných vztahů mezi slyšícími a osobami se sluchovým postižením. Druhá kapitola se zaměřuje na komunikační systémy osob se sluchovým postižením, vymezení pojmu komunikace, zakotvení komunikačních systémů osob se sluchovým postižením v české legislativě a na český znakový jazyk. První část práce zakončuje třetí kapitola o výuce a osvojení si znakového jazyka. Více se zde zajímáme o historický vývoj znakového jazyka, o proces osvojení si svého mateřského jazyka slyšícími a Neslyšícími a o možnostech, kde si mohou slyšící osvojit znakový jazyk. Praktická část přináší odpověď na hlavní výzkumný cíl, kterým bylo zjistit, z jakého důvodu se intaktní jedinci přihlásili do kurzu českého znakového jazyka. Výzkum byl uskutečněn v rámci

Jihomoravského kraje. Praktická část je rozdělena do dvou kapitol. První z nich se zabývá samotným výzkumem – stanovením výzkumných cílů a hypotéz, charakteristikou výzkumného vzorku a metodami výzkumu. Pátá kapitola zakončuje práci analýzou dotazníků, vyhodnocením výzkumného šetření, závěrečným shrnutím a návrhy využití výsledků výzkumu pro následnou speciálně-pedagogickou praxi.

1 Problematika osob se sluchovým postižením

Sluch je jedním z nejvýznamnějších smyslů, které člověk má. Osoby se sluchovým postižením mají sluch více či méně narušen. Sluchová vada ovlivňuje jejich vývoj i celý život, neboť musíme najít vhodný komunikační systém, kterým se budou tito jedinci dorozumívat. Neznalost jazyka způsobuje handicap, jelikož na jehož základě rozvíjíme řeč, abstraktní myšlení, inteligenci a celou osobnost (Strnadová, V. 1996). Ucho je také jediným smyslovým orgánem, který nemůžeme „vypnout“, sluchem vnímáme nepřetržitě 24 hodin denně, tedy i ve spánku.

V této kapitole se budeme zabývat vymezením pojmu „osoba se sluchovým postižením“, neboť se jedná o velmi nehomogenní skupinu lidí. Zaměříme se na vývoj osobnosti a identity těchto jedinců, který do určité míry určuje typ a stupeň sluchové ztráty, věk, kdy ke ztrátě sluchu došlo, péče, jež těmto osobám byla věnována, kdy se začali učit znakový jazyk, zda se cítí být hendikepováni či se považují za součást kulturní minority Neslyšících. V neposlední řadě se také zmíníme o postojích intaktní společnosti ke vzdělávání osob se sluchovým postižením a k jejich současnému přístupu.

1.1 Osobnost a identita osob se sluchovým postižením.

První podkapitola se zabývá charakteristikou osob se sluchovým postižením. Seznámíme se s jejich osobností a identitou, také s přístupy většinou společnosti k této minoritě a historickým exkurzem do vývoje těchto vzájemných vztahů.

Přístupy většinové společnosti k osobám se sluchovým postižením

Současný přístup k osobám se sluchovým postižením rozdělují V. Procházková a P. Vysuček (2007) na lékařský a kulturně-antropologický pohled:

- **Lékařské hledisko** chápe osoby se sluchovým postižením jako postižené jedince, jejichž vadu sluchu je třeba napravit;
- **Kulturně-antropologické hledisko** pohlíží na osoby se sluchovým postižením

jako na lidi, kteří tvoří kulturní menšinu s vlastním jazykem – znakovým jazykem, který je přirozeným jazykem a rovnocenný jazykům mluveným.

Medicínský pohled se odráží i v používané terminologii, kde se jedná o osoby se sluchovým postižením, které se dělí na osoby nedoslýchavé (lehce, středně, těžce), prelingválně neslyšící a postlingválně neslyšící. Český právní řád sjednocuje tyto osoby pod pojem „**neslyšící**“, a to v zákoně č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění zákona č. 384/2008 Sb., (v úplném znění vyhlášen pod č. 423/2008 Sb.). Podle tohoto zákona jsou neslyšícími ty osoby se sluchovým postižením: „...*které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem.*“ (§2, odstavec 1).

Oproti tomu kulturně-antropologické hledisko chápe osoby se sluchovým postižením jako příslušníky **komunity Neslyšících**. Neslyšící tvoří specifickou jazykovou a kulturní menšinu, jež je označována velkým písmenem „N“, tedy „**Neslyšící**“. Jako každá kultura i Neslyšící se vyznačují vlastním jazykem, sdílejí kulturu, vzdělání, historii, tradice, hodnoty a přesvědčení (Kosinová, B. 2008; viz podkapitola č. 1.2).

Klasifikace sluchových vad

Sluchové vady dělíme podle typu, stupně, doby, kdy k ní došlo, rovněž je důležité, kdy byla sluchová vada odhalena. To vše ovlivňuje následný vývoj osoby se sluchovým postižením, jednak z hlediska jeho komunikačního systému, vzdělávání apod.

Sluchové vady vznikají poškozením jakékoli části sluchového orgánu, závažnost vady však závisí na místě vzniku. Na rozdíl od sluchových poruch, jež jsou léčitelné, jsou sluchové vady stavem trvalým (Lejska, M. 2003).

Jedním z dělení sluchových vad je dělení z hlediska věku, kdy vada vznikla. Takto dělíme vady na **prelingvální a postlingvální**. Prelingválně neslyšící jsou: „... *osoby, které přišly úplně nebo částečně o sluch před osvojením mluveného jazyka*“

(Hudáková, A. 2008, s. 18). Postlingválně neslyšící jsou osoby, u nichž došlo k poškození sluchu po ukončení vývoje řeči. Hlavním důsledkem, jež ovlivní vývoj celé osobnosti jedince, je u prelingválně neslyšících porucha vývoje řeči, a tím i komunikačních schopností. Vady menšího stupně vedou k opožděnému vývoji řeči, vady těžšího stupně, které se objeví před fixací řeči (šest až osm let věku), mohou zapříčinit defektní vývoji řeči či až nevyvíjení se řeči a rozpad dosud nabytých řečových stereotypů (Lejska, M. 2003).

Dále dělíme sluchové vady na **vrozené a získané**. Vrozené vady vznikají v prenatalním a perinatálním období, například v důsledku dědičného zatížení jedince, po prodělání matky dítěte zarděnek v brzkých měsících těhotenství, či kvůli poruše látkové výměny. Získané vady vznikají v období postnatálním například po prodělání infekčního onemocnění, úrazu hlavy, zánětu mozkových blan či chronických zánětech ucha (Bulová, A. in Pipeková, J. 1998). Toto dělení je důležité z pohledu ontogeneze jazyka. Děti, jež se narodí jako neslyšící děti neslyšících nebo znakujících rodičů, berou svět ticha a vizuálních podnětů jako něco zcela přirozeného, je pro ně typické komunikace ve znakovém jazyce. Získané sluchové postižení mění citelně život těchto osob, které byly zvyklé orientovat se pomocí zvuků. Mnohdy je pro tyto lidi těžké naučit se orientovat ve světě bez akustických podnětů a naučit se znakový jazyk či odezírat (Hudáková, A. a Motežlíková, J. in Hudáková, A. 2008).

Sluchové postižení se může projevit i opačným problémem – **přecitlivělostí na zvukové podněty**. Tento poměrně vzácný jev se nazývá hyperacusis. Nepřiměřeně hlasité vnímání vlastního hlasu se nazývá autoacusis. Velmi znepríjemňující život jsou i **ušní šelest – tinnitus aurium**, kdy člověk vnímá zvuky, které se ve skutečnosti v jeho okolí nevyskytují. Poškození vnitřního ucha může zapříčinit rozdílné vnímání tónu – diplacusis. Člověk trpící schizacusmem slyší pouze neperiodické šумы, nikoliv však tóny a řeč (Strnadová, V. 1998).

Místo vzniku vady nám rozděluje vady sluchu na vady převodní (konduktivní) a vady percepční (senzoryneurální).

Převodními poruchami sluchu označujeme všechny ty vady, kdy vážne přenos

akustické a mechanické energie ve vnějším a středním uchu (Lejska, M. 2003). Tyto vady nevedou nikdy k úplné hluchotě, neboť dochází k narušení pouze vzdušného vedení, což vede ke snížených sluchových vjemů maximálně do hodnoty 60 dB (Strnadová, V. 1998).

Percepční poruchy sluchu vznikají ve vnitřním uchu nebo na kterékoliv části nervových drah. Způsobují všechny ztráty sluchu od lehké nedoslýchavosti až k praktické či úplné ztrátě sluchu (Strnadová, V. 1998).

Výše jmenované vady mohou být jednostranné nebo oboustranné. Rozlišujeme také **vady kombinované**, jež vznikají kombinací vad převodních s vadami percepčními.

Nejčastěji se setkáváme s klasifikací sluchového postižení tak, jak jej stanovila Světová zdravotnická organizace (WHO) v roce 1980. V mezinárodní škále stupňů sluchového postižení je ztráta sluchu měřena v decibelech (viz Tabulka č. 1).

Velikost ztráty sluchu podle WHO	Název kategorie ztráty sluchu	Název kategorie podle vyhlášky MPSV č. 284/1995 Sb.
0-25 dB	normální sluch	
26-40 dB	lehká nedoslýchavost	lehká nedoslýchavost (již od 20 dB)
41-55 dB	střední nedoslýchavost	středně těžká nedoslýchavost
56-70 dB	středně těžké poškození sluchu	těžká nedoslýchavost
71-90 dB	těžké poškození sluchu	praktická hluchota
více než 90 dB, ale body v audiogramu i nad 1 kHz	velmi závažné poškození sluchu	úplná hluchota

Tabulka č. 1: Klasifikace sluchového postižení (Horáková, R. in Bytešníková, I. 2007).

Další často užívanou stupnicí určující ztráty sluchu je klasifikace Mezinárodní audiologické společnosti (MAS) z roku 1996, jež je také založena na výsledcích audiologického vyšetření a její hodnoty jsou zaznamenány v decibelech: normální

sluch – 0-25 dB, sluchová ztráta – do 40dB, nedoslýchavost – 30-70 dB, zbytky sluchu – 60-90 dB, hluchota – 90 dB a více (Bureau International d'Audiophonologie 1996). Vlastní klasifikace vytvořila i řada odborníků na surdopedii, např. Slowík, Lejska či Strnadová.

Osobnost jedinců se sluchovým postižením

Od útlého věku si člověk osvojuje jazyk, díky němuž se utváří a formuje jeho osobnost. Díky jazyku se může vyjadřovat, myslet, navazovat sociální vztahy (Petříčková, J.; Nováková, R.; Vysuček, P. 2008), poznávat, pojmenovávat a uchopovat okolní svět, rozvíjet svůj vnitřní svět a své prožívání (Procházková, V. a Vysuček, P. 2007). Důsledkem sluchové vady je osvojování si jazyka narušené, tudíž je narušena základní podmínka pro zdravý vývoj jedince. Pokud dítě nemá možnost osvojit si jazyk v raném dětství, má to ničivé důsledky pro jeho vývoj po celý jeho život, což se může projevit příklady, které uvádí V. Procházková a P. Vysuček (2007, s. 11):

- **Nedotvořená/nestabilní identita:** narušen je přístup k sobě a vnímání svojí osoby; člověk se nedokáže vnímat jako plnohodnotná osobnost, neumí vnímat své pocity, prožívání a potřeby;
- **Limitované sociální schopnosti:** člověk nezná či neumí přijmout tzv. nepsaná společenská pravidla, díky čemuž se chová neobvykle až nevhodně v situacích, do nichž se dostává;
- **Dětské a sebestředné chování:** člověk není schopen vžít se do druhého člověka, má pocit nepochopení, a proto reaguje netaktně či agresivně, podobně jako malé dítě;
- **Méněcennost, přílišná důvěřivost:** narušený sebeobraz vytváří pocit méněcennosti, s nímž je často spojen přehnaně důvěřivý vztah k neslyšícímu a zejména pak k slyšícímu okolí, díky čemuž hrozí jejich zneužití;
- **Hluboké narušení komunikace s nejbližším okolím:** základní vztah (mezi dítětem a rodiči) je v důsledku nekvalitní komunikace narušen a tím je narušena sociální dovednost dítěte, jeho vztah k okolí a důvěra v sebe sama;
- **Citová deprivace (a jiné psychické potíže);**

- **Nerozvinutí potenciálu:** z toho plynoucí nenaplnění svých potřeb;
- **Nedostatečná informovanost:** způsobuje neschopnost vytvořit si vlastní názor, zaujmout vlastní stanovisko.

Děti, které si osvojují znakový jazyk od svých znakuujících (neslyšících) rodičů, procházejí stejnými stadii řečového vývoje, jako slyšící děti, které si osvojují mluvený jazyk. Během prvního roku života, kdy se neslyšící děti učí znaky, dělají při tom chyby. Vytvářejí je špatně nebo zjednodušeně. Koncem prvního roku, kdy slyšící děti vysloví své první "opravdové" slovo, vytvoří neslyšící děti svůj první "opravdový" znak. Následně začínají kombinovat dva a více různých znaků dohromady. Jejich výpovědi se mezi prvním a druhým rokem prodlužují a mezi druhým a třetím rokem si osvojují a správně používají gramatické rysy znakového jazyka, stejně jako děti slyšící, když si osvojují mluvený jazyk (Motejzíkova, J. 2006).

E. Vymlátilová (in Škodová, E. a Jedlička, I. 2007) popisuje, ve kterých oblastech je narušena osobnost jedinců se sluchovým postižením, bez nedostatečného rozvoje plnohodnotného komunikačního systému:

- Jsou prakticky trvale vystaveni podnětové deprivaci;
- Častěji u nich dochází k citové deprivaci;
- Vztah rodič-dítě je podroben větší zátěži;
- V anamnéze mají vyšší počet perinatálních traumat a mozkových dysfunkcí;
- Opakovaně a příliš často prožívají pocit zklamání, v důsledku vysokých nároků svých učitelů a vychovatelů;
- Pokud musí odezírat a orálně komunikovat, jsou obvykle ve stresu.

Sluchové postižení ovlivňuje vývoj osobnosti, důležité však je, **jak člověk vnímá sám sebe**, tedy zda se považuje za postiženého nebo za člena komunity Neslyšících.

„Lidé, kteří se cítí být svou hluchotou omezováni, se cítí být zdravotně postiženými. Nedůvěřují si, trpí pocity hořkosti nad nenaplněným životem. Bývají bojácní a plačtiví nebo naopak zlostní i zlomyslní. Žijí v izolaci, ztrácí pojem o realitě (...) Lidé, kteří nevnímají svou

hluchotu jako defekt, handicap či odchylku od většinové normy, vnímají svou sluchovou vadu jako přirozenou a určující kulturní rozdílnost. Tito neslyšící lidé se ve svém životě většinou plně realizují, jsou samostatní, rozhodují sami za sebe.“ (Procházková, V. a Vysuček, P. 2007, s. 9). Důležité tedy je, jak člověk sám k sobě přistupuje. Tím určuje nejenom svou psychickou pohodu, sebedůvěru, ale i přístup okolí k jemu samotnému.

Identita osob se sluchovým postižením

Problematika osobní identity je spjata s rozdílností přístupů, které lidé ke své sluchové ztrátě zaujímají. Jedni ji nepovažují za postižení a žijí s ní naplno smíření a bez pocitu ochuzení, druzí prožívají více či méně vážný zdravotní hendikep. První skupina se zpravidla řadí ke kulturní a jazykové komunitě Neslyšících. Druhá skupina lidí má často rezervovaný nebo až negativní vztah ke znakovému jazyku a naopak velmi kladný pohled na pomůcky pomáhající sluch „nahradit“ (Hudáková, A. 2008).

N. Glickman a J. Carey (in Kabeláčová, J. 2011) člení **dosažení identity ze sociálně-kulturního hlediska** do čtyř typů :

- **Kulturně slyšící typ (Culturally hearing)**

Neslyšící se cítí být členem slyšící společnosti, na své postižení nahlíží z medicínského hlediska;

- **Kulturně neslyšící typ (Culturally Deaf)**

Jedinec se identifikuje s kulturou a jazykem kulturní menšiny Neslyšících, získává identitu Neslyšícího. Sám sebe vnímá jako rovnoprávného člověka, který má svá práva a své místo na světě, je uživatelem plnohodnotného komunikačního systému a je nositelem kulturního a jazykového dědictví komunity Neslyšících;

- **Bikulturní typ (Bicultural)**

Jedinec se identifikuje jak se slyšícími tak s neslyšícími. Často bývá uživatelem obou jazyků a ztotožňuje se s oběma kulturami;¹

- **Typ „Na okraji“ (Margine)**

Jedinec nemá k dispozici plnohodnotný komunikační kód, což zásadně ovlivňuje jeho vývoj. Může se u něj rozvinout neucelená identita, kdy sám sebe nedokáže vnímat jako plnohodnotnou bytost. Člověk, kterému se v raném dětství nedostane žádného komunikačního systému, se nachází ve stavu tzv. bezjazyčí (Macurová, A. 2004a). V tomto stavu má člověk nedostatečné jazykové kompetence, které s sebou přináší i sociální a kognitivní nedostačivost. Často se ve stavu bezjazyčí ocitnou neslyšící děti narozené slyšícím rodičům, kteří neumějí znakový jazyk. Tyto děti pak mají třeba dostačující kompetence na úrovni interpersonální komunikace, ale na úrovni kognitivně akademických jazykových dovedností velmi často nedospějí v žádném jazyce (ani ve znakovém, ani v českém). Což narušuje abstraktní a kritické myšlení, rozhodování, propojování věcí do kontextu (Červinková Houšková, K. 2004).

Identita se utváří přirozeně od dětství vlivem mnoha faktorů – vztahům a komunikaci v rodině, vztahům s vrstevníky, přístupem okolního světa k jedinci se sluchovým postižením apod. **Rozvoji ucelené identity neslyšících napomůže přístup k informacím jak ze slyšícího světa, tak ze světa Neslyšících, přístup ke znakovému jazyku a neslyšícím vrstevníkům.** Naopak tento **rozvoj brzdí** trvalé zapojení neslyšících do slyšícího prostředí, nedostatečné informace o historii komunity Neslyšících a nedostatečný kontakt s touto komunitou, nedostatek kontaktu s neslyšícími vrstevníky, nedostatek pozitivních vzorů z komunity Neslyšících (Procházková, V. a Vysuček, P. 2007).

¹Lidé, jež užívají dva různé jazyky označujeme za bilingvální. Bilingvismus je dle definice L. Bloomfielda (1933, s. 56) in M. Morgensternová, L. Šulová a L. Schöll (2011, s. 27): „...schopnost ovládat dva jazyky na úrovni rodilého mluvčího.“ C. L. Grosjean (1982, s. 1) in M. Morgensternová, L. Šulová a L. Schöll (2011, s. 27) považuje za bilingvismus: „...střídané užívání dvou a více jazyků jedním člověkem.“

1.2 Kulturní menšina osob se sluchovým postižením

Komunita je podle T. Jeníčka a P. Zimy (1999, s. 149): „*společenství lidí, kteří mají jeden či více společných znaků, jimiž se odlišují od ostatních.*“ E. C. Woll a P. Ladd in B. Kosinová (2008, s. 13) uvádí tři základní rysy, na nichž Neslyšící vytváří svou komunitu: **hluchota** (biologický rys striktně oddělující slyšící a neslyšící), **komunikace** (užívání znakového jazyka), **vzájemná podpora** (při zažívání konfliktů a nedorozumění mezi slyšícími a neslyšícími, neboť se v takových situacích ocitají všichni neslyšící).

Za člena komunity Neslyšících se nejčastěji považují prelingválně neslyšící. Téměř pravidlem je, že se členy této komunity stávají rodilí mluvčí znakového jazyka. Dále sem patří velká skupina lidí bez postižení sluchu, jejichž mateřským jazykem je právě jazyk znakový, což platí například pro některé děti neslyšících rodičů, které jsou nazývány CODA² (Hudáková, A. 2008).

Doklad o Neslyšících jako kulturní menšině podává i M. Blais (in Koutská, M. 2010, s. 31) na základě svých atributů:

- Neslyšící se vyznačují společnou fyzickou nebo kulturní charakteristikou;
- Neslyšící se vnímají a jsou také ostatními vnímáni jako členové minority;
- Neslyšící mají tendence k manželským nebo partnerským vztahům s jiným příslušníkem své minority;
- Neslyšící jsou coby členové této minority utlačováni.

Kultura je podle P. Hartla a H. Hartlové (2000, s. 282): „*nadbiologický adaptační mechanismus člověka; systém informací, které zakládají způsoby, jimiž lidé v určité skupině komunikují se svým sociálním okolím a materiálním prostředím; zahrnuje soubory principů, pravidel, mravů a způsobů komunikace uvnitř skupiny; kultura je předávána výhradně negeneticky, tedy učením*“. Akademický slovník cizích slov (2001, s. 437) definuje kulturu jako: „*souhrn duchovních a materiálních hodnot vytvořených a vytvářených lidstvem v celé*

²CODA je název pro slyšící děti neslyšících rodičů, jež komunikují bilingválně. Často jsou spojovacími články mezi svými rodiči a intaktní společností z hlediska komunikace.

jeho historii". Kulturou tedy rozumíme hodnoty, jež vytváří lidstvo a učením je předává dalším generacím.

Jedním z atributů kultury je **jazyk**. Neslyšící osoby mají za svůj mateřský jazyk znakový jazyk. Vzhledem k tomu, že znakový jazyk zpravidla nevyužívá psanou formu, předávala se kultura Neslyšících přímým kontaktem uvnitř komunity Neslyšících. V dnešní době ji lze již zapsat na různé datové nosiče, tudíž jsme schopni pozorovat její vývoj či změny (Kosinová, B. 2008). Kultura Neslyšících se promítá i do velkého množství **volnočasových aktivit, událostí a společných akcí**, které mají svou dlouholetou tradici. V České republice se Neslyšící scházejí v různých klubech a organizacích, pořádají plesy, přehlídky tvorby ve znakovém jazyce pod názvem „Mluvící ruce“, organizují Miss neslyšících České republiky apod. Mezi volnočasové aktivity patří i sport na vrcholové úrovni (např. Martin Létal je závodním lyžařem). Rovněž Neslyšící vytvářejí různé druhy **umění**. Založili vlastní divadelní soubor „Divadlo Neslyším“, divadelní soubor „Nepanto“ nebo „Pantomima SI“, jejíž dlouholetý člen Stanislav Kleisner byl v roce 2011 oceněn Cenou za přínos k rozvoji české kultury (Křesťanová, L. 2012). Také jsou autory prózy i poezie (např. Eliška Vyorálková: „Tichý přístav duše; Můj milenec chat“), déle než třicet let se Neslyšící spolupodílejí na vydávání časopisu Gong, jedenáctým rokem je Federací rodičů a přátel sluchově postižených vydáván časopis Info Zpravodaj, do nějž rovněž mohou osoby se sluchovým postižením přispívat. Oba časopisy jsou zaměřeny na život osob se sluchovým postižením. Neslyšící také vytvářejí komiksy, kde jsou protagonisty neslyšící i slyšící osoby a tématem je každodenní život, specifická komunikace Neslyšících nebo typické problémy této minority. Komiksy o Neslyšících rovněž vytváří i slyšící autoři. V těchto dílech je však značný rozdíl (Sinecká, J. 2004). Neslyšící mají možnost sledovat Zprávy v českém znakovém jazyce a Televizní klub Neslyšících na druhém programu České televize. Od roku 2009 funguje internetová televize pro děti a mládež „WEBlik“, na jejímž provozu se spolupodílejí slyšící i neslyšící tvůrci (Horáková, R. 2012).

Kultura Neslyšících je značně rozvinuta především na **mezinárodní úrovni**. Mezi nejprestižnější společenskou událost patří **Deaflympiáda** (dříve Světové hry

neslyšících). První letní hry se konaly již v roce 1924 v Paříži ve Francii a první zimní hry se odehrály roku 1949 v rakouském Seefeldu. Sportovními disciplínami letních her jsou: atletika, badminton, basketbal, bowling, cyklistika, fotbal, házená, orientační běh, plavání, stolní tenis, střelba, tenis, vodní polo, volejbal, zápas. Zimními disciplínami pak alpském lyžování, běh na lyžích, lední hokej a snowboarding (Centrum APA)³. Populární jsou Miss Evropy a Miss Světa jež nesou jednotný název „**Miss Deaf World and Europe**“⁴. Dále se pořádají celosvětové **kulturně-umělecké festivaly „DeafWay“**, na kterých vystupují divadelní a taneční skupiny neslyšících, v galerii jsou vystavovány díla neslyšících malířů a sochařů a v sálech se uskutečňují přednášky na různá témata, týkající se komunity Neslyšících, jako jsou vzdělávání, znakový jazyk, kultura a historie Neslyšících jednotlivých zemí, současná situace Neslyšících v různých zemích, zkušenosti rodičů či technické pomůcky pro osoby se sluchovým postižením (Kastnerová, L. 2002).

1.3 Vzájemné vztahy osob se sluchovým postižením s intaktní společností

Osoby se sluchovým postižením se vyskytují v populaci odjakživa. Mění se však přístup intaktní společnosti k těmto jedincům a jejich vzájemné vztahy, což se projevuje jak v průběhu historie, ve vzdělávání a konečně i v legislativě a v mezinárodním právu.

Historický vývoj vzájemných vztahů slyšících a osob se sluchovým postižením

Ve starověku měly osoby se sluchovým postižením velmi nízký sociální status, **docházelo k jejich exkluzi**. V Řecku byly děti s postižením usmrcovány ihned po narození, hluché děti v šesti letech odneseny od rodičů před radu starších, jež rozhodla o jejich dalším osudu. Podle Aristotela byli neslyšící lidé méně vzdělavatelni

³V roce 2013 se uskuteční letní Deaflympiáda v Athénách, kde bude bojovat např. cyklista Pavel Pastrnek, jenž získal stříbrnou medaili na letních hrách v roce 2009 v Taipeiji v Taiwanu.

⁴V roce 2012 se uskutečnil již 12. ročník soutěže Miss Deaf World and Europe, který se tentokrát konal v Praze. Vítězkou pro rok 2011 se stala Karin Keuterová z Německa (ČTK, 2012).

než lidé nevidomí. Ve starověkém Římě byla práva neslyšících zakotvena v tzv. Justiniánově zákoníku. Neslyšící, kteří se již takto postižení narodili, neměli žádná práva ani povinnosti, byl za ně odpovědný opatrovník, který jim byl ze zákona přidělen. Ohluchlí v pozdějším věku se o sebe mohli starat sami za předpokladu, že ohluchli až po nabytí dovednosti číst a psát (Hrubý, J. 1997).

Středověk přináší první pokusy o vzdělávání osob se sluchovým postižením. Dochází tedy k posunu **od starověké exkluze ke středověké segregaci**, kdy byli někteří neslyšící vzdělávání odloučeně od majoritní společnosti mnichy v kláštorech. Této výsadě se dostalo pouze dětem z bohatých a vlivných rodin, které si výchovu mohly finančně dovolit a pro něž bylo důležité uznání jejich potomků za mentálně zdravé, aby mohli být pokračovateli jejich rodů (Renotiérová, M. 2003).

Prvních vzdělávacích ústavů se osoby se sluchovým postižením dočkali až v druhé polovině 18. století, kdy roku 1760 Charles Michel de l'Epée založil **první veřejnou školu pro neslyšící** v Paříži, která byla později přejmenována na „Národní institut pro hluchoněmé“. Po jeho vzoru začaly vznikat podobné ústavy po celé Evropě (Pánek, P. 2007). Do těchto škol již byli přijímáni žáci se sluchovým postižením ze všech sociálních vrstev. Abbé de l'Epée učil pomocí znakového jazyka, (viz podkapitola 3.1) kdežto v Německu propagoval Samuel Heinicke orální metodu. Spor zastánců těchto metod o správném vzdělávání žáků se sluchovým postižením vyvrcholil roku 1880 Milánským kongresem, kde bylo odsouhlaseno vzdělávání pouze orální metodou, metoda využívající znaků byla zakázána (Hudáková, A. 2005). Mnoho Neslyšících se však s rozhodnutím kongresu neztotožnilo a ve stejném roce na konferenci v americkém městě Cincinnati začalo bojovat za zachování znakového jazyka. Z usnesení všech přítomných byla vytvořena **Národní asociace Neslyšících**, prezidentem byl zvolen **Robert P. MacGregor**, neslyšící ředitel školy v Ohio, jenž vydal prohlášení o škodlivost zavedení orální metody pro všechny osoby se sluchovým postižením, neboť je tato metoda prospěšná pouze některým, kdežto kombinovaný systém je prospěšný všem (Blais, M. in Koutská, M. 2010).

Ve dvacátém století byl ve státech s komunistickým režimem znakový jazyk ve výuce neslyšících omezen, neboť jím bylo pohrdáno. Josef Visarionovič Stalin jej

označil za podřadný druh komunikace, což vyvolalo xenofobii vůči neslyšícím i v naší společnosti, která přetrvávala ještě v 70. letech, kdy odlišný způsob komunikace slyšící „urážel“ (Jaké je to neslyšet..., 2013).

Přesto byly zachovány ve výuce obě metody, orální metoda a v méně případech i výuka pomocí znaků. Také se vyvíjely metody nové. Nejdříve **totální komunikace**, která je spíše filozofií, jež považuje neslyšící dítě za neslyšící osobnost, klade důraz na využívání znaků od raného dětství a využívá zbytků sluchu, mluvy a prstové abecedy (Freeman, R. D. 1992). Ve vzdělání využívá všech dostupných komunikačních technik. V současné době je nejvíce upřednostňována **bilingvální metoda**, která pamatuje na fakt, že dítě bude žít ve dvou světech s odlišnými jazyky, jež bilingvální přístup chápe jako rovnocenné – národní znakový a národní mluvený jazyk. Vzdělávací předměty jsou vyučovány ve znakovém jazyce a pracuje se s textem v psaném národním jazyce (Červinková Houšková, K. 2004).

Vždy záleželo a záleží i v současnosti, na vedení školy, zejména na řediteli školy, který určuje, jakou metodou bude daná škola své žáky či studenty vzdělávat (Procházková, V. a Vysuček, P. 2007).

Současný přístup k osobám se sluchovým postižením v České republice

V dnešní době bychom se již neměli setkat s exkluzí ani segregací neslyšících, naopak dnešním trendem je co největší zapojení této minority do většinové společnosti. Zabýváme se tedy pojmy **integrací a inkluzí**. Integrací rozumíme včlenění jedince nebo skupiny jedinců s postižením do majoritní společnosti, ale rovněž i zařazení intaktního jedince do skupiny osob s postižením. Přičemž se integrací nerozumí přizpůsobit integrovaného jedince společnosti, do níž je integrován, ale přijetí integrovaného jedince touto společností se všemi jeho odlišnostmi (Mühlpachr, P. In Vítková, M. 2004). Integrovat tedy můžeme dítě se sluchovým postižením do běžné školy, kde pro něj musíme zajistit vhodné kompenzační a edukační pomůcky a zároveň odstranit technické, organizační a další případné bariéry omezující jeho samostatnost a nezávislost, stejně tak můžeme integrovat dítě slyšící do školy pro osoby se sluchovým postižením (Vítková, M. 2004). Do těchto škol bývají většinou

integrování intaktní sourozenci žáků se sluchovým postižením či děti neslyšících rodičů. Zpravidla tito jedinci znají a užívají znakový jazyk.

V rámci integrace vznikla v mnoha zemích ze speciálních škol tzv. Resource centra, která disponují jak speciálním materiálem potřebným pro podpůrný personál, tak místem, kam děti mohou dočasně docházet, aby se účastnily speciálního výukového programu nebo aby se jim cíleně pomohlo v krizové situaci. Státy Evropské unie rozděluje B. Bazalová (2006) do tří kategorií, podle zkušeností s integrací osob se sluchovým postižením:

- Státy podporující integraci co největšího počtu osob se sluchovým postižením, díky čemuž jsou podporovány školy hlavního vzdělávacího proudu širokou škálou služeb – Island, Itálie, Kypr, Norsko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko a Řecko;
- Státy s multidisciplinárním přístupem k integraci, tzn. že nabízejí širokou škálu služeb hlavnímu i speciálnímu školství – Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Lichtenštejnsko, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Polsko, Rakousko, Slovensko, Slovinsko a Velká Británie;
- Státy, které mají dva oddělené vzdělávací systémy s oddělenými legislativami, žáci se sluchovým postižením jsou zpravidla umístěni do speciálních škol – Švýcarsko, Belgie.

Situaci v České republice popisuje J. Michalík in L. Krhutová (2005, s. 35) následovně: *„Celkově je postavení zdravotně postižených v České republice možno charakterizovat jako stabilizované, podpořené existencí solidního právního rámce a opírající se o převážně pozitivní postoje majoritní části společnosti. Případné diskriminační (či omezující) tendence nejsou mnohdy výsledkem vědomého úsilí o poškozování či neřešení zájmů osob se zdravotním postižením, nýbrž pouze výsledkem poměrně nízkého vědomí skutečných problémů zdravotně postižených jako skupiny i jednotlivců“.*

Světovým trendem i nadále je snaha o dosažení inkluze. Naše společnost se k ní snaží přiblížit, ale přímo o ní hovořit nemůžeme, neboť inkluzi chápeme jako připravenost majoritní společnosti na soužití s osobami s postižením, kdy se tyto osoby

necítí nikým a ničím omezeny.

Legislativní změny v přístupu k osobám se sluchovým postižením

Prvním důležitým právním předpisem zajišťujícím rovnoprávnost osobám s postižením je „Deklarace práv zdravotně postižených osob“ přijatá roku 1975 Valným shromážděním Organizací spojených národů (OSN), kde bylo zdůrazněno, že osoby se zdravotním postižením mají rovná práva i povinnosti jako intaktní jedinci. Stejná organizace přijala v roce 1993 „Standardní pravidla pro zrovnoprávnění příležitostí postižených osob“, jež se stala součástí Madridské deklarace přijaté v roce 2002. Madridská deklarace je dokumentem stanovující rámec pro změny v přístupu společnosti ke zdravotnímu postižení, tzn. k zamezení dalšího vyloučení osob se zdravotním postižením ze společnosti. Heslem deklarace je *„Zákaz diskriminace plus pozitivní akce rovná se sociální inkluze“* (Národní rada osob se zdravotním postižením ČR 2010). Roku 1997 byla schválena „Amsterodamská smlouva“, měnící „Smlouvu o EU“. Článek 13 této smlouvy je právním podkladem pro boj s diskriminací, mimo jiné i z důvodu zdravotního postižení (Evropská komise 2013). Velmi důležitým mezinárodním dokumentem je „Listina základních práv Evropské unie“, která je součástí „Lisabonské smlouvy“ a spolu s ní vešla v platnost 1. prosince 2009, kde podle článku č. 26 uznává a respektuje právo postižených na opatření, která jim mají zajistit nezávislost, společenskou a profesní integraci a účast na životě společnosti (Poradna pro občanství, občanská a lidská práva 2009). Detailně se potřebami osob se zdravotním postižením zabývá „Směrnice 2000/78/ES“ z roku 2010 stanovující obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a při výkonu povolání (Národní rada osob se zdravotním postižením ČR 2010).

Aktivita zlepšující vzájemné vztahy slyšících a neslyšících

Situaci osob se sluchovým postižením ve společnosti zlepšují i různé **kampaně**. V Praze vznikla v roce 2011 „Tichá kavárna“, kde zákazníky obsluhují neslyšící zaměstnanci. Tato kavárna slouží jednak jako místo pro setkávání se neslyšících, vystavování uměleckých děl neslyšících a místo pro pořádání kulturních

a vzdělávacích akcí pro neslyšící, ale také jako prostor pro nahlédnutí slyšící společnosti do světa neslyšících a pro jejich vzájemné sblížení se (Tichá kavárna 2011). Nealkoholický nápoj Kofola se stal propagátorem akce nazvané „Neslýchané festivaly“, jež proběhla v roce 2012. Na letních festivalech vybraných touto společností mohli jeho účastníci podpořit projekt „Zpívající ruce“, který se věnuje školení tlumočnicků hudby pro neslyšící. Slyšící jedinci se prostřednictvím akce seznámili se způsobem, kterým neslyšící vnímají hudbu, a rovněž se mohli naučit pár jednoduchých frází v českém znakovém jazyce, které se jim mohly hodit např. při komunikaci s neslyšícím barmanem obsluhujícím některý ze stánků s občerstvením na festivalech či k navázání kontaktu s neslyšícím (Neslýchané festivaly 2012).

První kapitola nám představuje jedince se sluchovým postižením, vymezuje sluchové postižení z hlediska stupně, typu, doby vzniku. Dále nám odhaluje osobnost a identitu neslyšících osob a kulturní a jazykovou menšinu Neslyšících. To vše, abychom poznali, jaké odlišnosti jsou mezi intaktními jedinci a jedinci se sluchovým postižením a jaký je jejich vzájemný vztah.

2 Komunikační systémy osob se sluchovým postižením

Každý živý tvor potřebuje ke svému přežití určitou formu komunikace, lidé obzvláště, neboť jsou to tvorové společenští. Již pravěcí lidé se dorozumívali pomocí různých posunků, později zvuků, až se u nich vyvinuly hlasivky do té míry, že začali komunikovat orálně. Neslyšící nemají zvukovou kontrolu svého hlasu, proto mluveným jazykem komunikují zpravidla neradi. Většina těchto jedinců ani nemá potřebu se dorozumívat orálně, neboť za svůj mateřský jazyk považují jazyk znakový.

Druhá kapitola nám vysvětluje co je to komunikace, definuje nám komunikační systémy osob se sluchovým postižením, nabídne přehled jejich ukotvení v legislativě a blíže nám popíše vývoj znakového jazyka.

2.1 Vymezení pojmu komunikace

Pojem „komunikace“ je významný pro mnoho vědních disciplín, např. pedagogiku, psychologii, lingvistiku, sociologii, a tudíž nemá jednotnou definici. Komunikace podle J. Průchy (2009, s. 130) je: *„Sdělování informací, myšlenek, pocitů; dorozumívání. V mezilidské komunikaci se zajímáme o řadu aspektů dorozumívání, které lze shrnout do těchto otázek: kdo sděluje, co sděluje, proč to sděluje, pomocí čeho, komu to sděluje, s jakými obtížemi sdělování probíhá, jaký efekt sdělování má.“*

J. Klenková (2006, s. 25) ve své publikaci Logopedie vymezuje pojem komunikace následně: *„Komunikace (z lat. communicatio, které lze chápat ve významu spojování, sdělování, ale také přenos, společenství, participace) znamená obecně lidskou schopnost užívat výrazové prostředky k vytvoření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Komunikace významně ovlivňuje rozvoj osobnosti, je důležitá v mezilidských vztazích, je prostředkem vzájemných vztahů. V nejširším slova smyslu lze komunikaci chápat jako symbolický výraz interakce, tj. vzájemné a oboustranné ovlivňování mezi dvěma nebo více systémy. Znamená současně i přenos informací, které jsou prostředkem ovlivňování subjektů na komunikaci se podílejících“. Z předchozí definice vyplývá, že komunikace, neboli dorozumívání, je složitý proces výměny informací. Aby ke komunikaci mohlo*

docházet, potřebujeme naplnit čtyři základní stavební prvky komunikace, jež se vzájemně ovlivňují, jsou jimi – komunikátor, komunikant, komuniké a komunikační kanál. Komunikátorem je osoba sdělující něco nového či zdroj informace. Komunikantem rozumíme příjemce informace, jež na ni nějakým způsobem reaguje. Komuniké je ta samotná nová informace, obsah sdělení. Komunikační kanál je nezbytnou podmínkou úspěšné výměny informace. Úspěšné předání komuniké v komunikačním kanálu je pouze za předpokladu, že komunikátor i komunikant užívají shodný předem dohodnutý komunikační kód (Klenková, J. 2006).

Komunikaci můžeme dělit na verbální a neverbální. Mezi **neverbální komunikaci** patří gesta, mimika, oční kontakt, pohyb a držení těla, vzdálenost mezi komunikujícími osobami, také vzhled oblečení a doplňky. **Verbální komunikaci** rozumíme mluvenou a psanou řeč (Strnadová, V. 1996). Definice J. Klenkové vysvětlující verbální komunikaci nehovoří o "řeči", ale o systému, který je založen na slově nebo menších jednotkách a pravidlech jejich spojování bez ohledu na to, zda jde o mluvenou, psanou nebo jinou variantu. Do verbální komunikace tudíž řadíme i znakové jazyky lidí se sluchovým postižením, jež jsou přirozenými jazyky Neslyšících. Jedná se o plnohodnotné komunikační systémy, jež jsou tvořeny specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Znakové jazyky mají základní atributy jazyka, kterými jsou znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a jsou ustáleny po stránce lexikální i gramatické (Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob 2011).

2.2 Komunikační systémy neslyšících v české legislativě

Evropská unie se zasloužila o zakotvení znakových jazyků do ústav řady států, které jsou jejími členy. Prvním impulzem bylo vydání rezoluce ze dne 17. června 1988 nesoucí název „Usnesení o znakových jazycích pro neslyšící“, kde se Evropský parlament dovolává oficiálního uznání znakových jazyků u všech členských zemí.

Zároveň Evropský parlament spolu s Evropskou radou vyzvali národní asociace neslyšících k založení Národních výborů, jež měly dohlížet na situaci znakových jazyků ve svých zemích a tuto situaci mapovat po dobu deseti let a předložit návrhy k řešení Evropské Unii Neslyšících. Cílem bylo uznání znakových jazyků jako oficiálního nebo menšinového jazyka neslyšících. Konference projektu Evropské Unie Neslyšících se pak konala v Bruselu ve dnech 25. a 26. září 1997 a neslyš název „Znakové jazyky“ (Maxová, K. 2006). Prvním státem, jež včlenil do své ústavy znakový jazyk jako úřední jazyk, bylo roku 1996 Finsko, druhým státem roku 1997 Portugalsko a třetím v pořadí se stalo v roce 2005 Rakousko. Dalších šestnáct států Evropské unie ukotvilo znakový jazyk do legislativy jako jazyk úřední zvláštním zákonem či opatřením. V těchto státech mají občané právo na uplatnění znakového jazyka pro konkrétní účely, např. školství či soudnictví. Prvním státem zde bylo Švédsko, kde začlenili znakový jazyk do legislativy již roku 1981. Dalšími státy jsou Belgie, Česká republika, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Litva, Německo, Norsko, Polsko, Řecko, Slovensko, Španělsko a Velká Británie. Zbylých osm členských států Evropské unie nemá dosud zákonnou normu. Výjimku tvoří Švýcarsko, jež není členem Evropské unie, ale zákonnou úpravu má již od roku 1959 (Masarykova univerzita 2010). Prvním státem na světě, jež zavedl jako druhý státní jazyk svůj národní znakový jazyk je od června 2011 Island (Mahr, J. 2011). První zákon o komunikaci ve vlastním jazyce pro neslyšící v České republice byl přijat roku 1998, pod názvem **Zákon o znakové řeči č. 155/1998 Sb.** Znakovou řečí se v tomto zákoně rozumí český znakový jazyk a znakovaná čeština. Jak sám zákon uvádí, je český znakový jazyk: „...*přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-motorickými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.*“ (§4, odstavec 2).

K novelizaci zákona došlo roku 2008 a název zákona se změnil na **Zákon č. 384/2008 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob** v plném znění zákona č. 423/2008 Sb. Zde jsou za komunikační systémy neslyšících

a hluchoslepých osob považovány znakový jazyk a komunikační systémy vycházející z českého jazyka. Znakový jazyk tak zaujímá samostatné místo plnohodnotného jazyka.

Na znakový jazyk pamatuje i legislativa určující způsob vzdělávání osob se sluchovým postižením. **Zákon o předškolním, základním, středním, vyšší odborném a jiném vzdělávání, nebo-li školský zákon č. 561/2004 Sb.** (poslední novelizace zákon č. 472/2011 Sb.) v § 16, odstavci č. 7 říká, že: „(...) Dětem, žákům a studentům, kteří nemohu vnímat řeč sluchem, se zajišťuje právo na bezplatné vzdělávání pomocí nebo prostřednictvím znakové řeči.“ (Zákon o předškolním, základním, středním, vyšší odborném a jiném vzdělávání 2004).

Neméně důležitý je **zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách v plném znění zákona č. 437/2012 Sb.**, který stanovuje, že sociální služby jsou poskytované bez úhrady. Paragraf 52 pamatuje na poskytování rané péče a § 56 na tlumočnické služby „poskytované osobám s poruchami komunikace způsobenými především smyslovým postižením, které zamezuje běžné komunikaci s okolím bez pomoci jiné fyzické osoby“ (Zákon o sociálních službách 2013).

Zákon o znakové řeči nám rozlišil český znakový jazyk (viz podkapitola 2.3) a komunikační systémy vycházející z českého jazyka. Jedním z nich je **znakovaná čeština**, která byla vytvořena slyšícími lidmi, aby se lépe dorozuměli s neslyšícími, neboť naučit se znakový jazyk pro ně bylo náročné a zdlouhavé. Jedná se o umělý systém, který užívá jednotlivé znaky ze znakového jazyka, přidržuje se však gramatiky českého jazyka (Hronová, A. in Hudáková, A. 2005). Podle A. Hronové (in Hudáková, A. 2005, s. 20) to znamená, že znakovaná čeština:

- Kopíruje slovosled českých vět;
- Využívá souboru znaků přejatých z českého znakového jazyka;
- Využívá nově vytvořených znaků, které slouží k reprezentaci gramatických slov, jimiž se v české větě vyjadřují vztahy mezi jednotlivými slovy ve větě nebo mezi částmi věty (jsou to např. předložky nebo spojky).

Mnoho osob se sluchovým postižením nicméně využívá i mluvený český jazyk, prstovou abecedu a odezírání. **Český jazyk** je stejně jako ostatní mluvené jazyky audio-

orálním jazykem, je tudíž produkován hlasovým ústrojím mluvčího a výsledný zvuk je přijímán recipientem pomocí sluchového ústrojí (Servusová, J. 2008).

Prstová abeceda, podle výše zmíněného zákona č. 423/2008 Sb., „*využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů... může být využívána jako komunikační systém.*“ (Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob 2011). B. Krahulcová-Žatková (1996) popisuje prstovou abecedu jako vizuálně-motorickou komunikační formu, při které se užívá různých poloh a postavení prstů k vyjádření hlásek. Jednotlivé hlásky jsou vyjádřeny polohami a tvarem prstů. Jako se odlišují znakové jazyky v jednotlivých státech, odlišují se i prstové abecedy. Mezinárodní prstová abeceda vychází z americké jednoruční prstové abecedy. V České republice není unifikovaná forma prstové abecedy, při produkci dvouruční abecedy dochází ke směšování jednoruční a dvouruční formy české prstové abecedy (Horáková, R. 2012). Výhodami prstové abecedy jsou její snadné osvojení, analýza a syntéza slova na prvky, ze kterých je složeno, její využitelnost kdekoliv, neboť nepotřebuje ani tužky ani papíru, gramatická přesnost slov, což usnadňuje vštípení slov do paměti a jejich znovuvybavení, rychlejší vyjadřování než písmem. Nevýhodami pak jsou úryvkovité a prchavé tvoření slov či vět v prostoru, daktylování je pomalejší než mluvení, prstová abeceda není běžně známá v majoritní společnosti (Krahulcová-Žatková, B. 1996).

Odezírání je přijímání vyslovovaných informací zrakem a chápání jejich obsahu na základě pohybů mluvidel (rtů, zubů, jazyka, lícních svalů) a mimiky obličeje, ale i gestikulace rukou, celkových postojů těla, situačních faktorů a kontextu obsahu mluveného (Krahulcová-Žatková, B. 1996). Zákon č. 423/2008 Sb. jej definuje jako: „*Vizualizace mluvené češtiny je zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace.*“ (Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob 2011). Odezírání je však umožněno pouze tomu, jež tuto schopnost má. Odezírání se nelze naučit, lze jej pouze dalším tréninkem rozvinout

(Hrubý, J. 1997). Aby odezírání bylo možné, musí být dodrženy vnější a vnitřní podmínky, jak uvádí B. Krahulcová-Žatková (1996). Vnějšími podmínkami jsou: dokonalý a nepřerušovaný zrakový kontakt, vhodné osvětlení, vzdálenost mluvčí osoby, stejná výšková úroveň hlavy mluvčí i odezírající osoby, správná artikulace, tempo a rytmus, způsob výslovnosti mluvčího a momentální situace. N. Janotová (1999) dodává, že mluva by měla být mírně zvýrazněná, zpomalená a pečlivá, ne však na úkor přirozeného tempa, neboť při přehnané artikulaci se pozmění slovní vzorce a to negativně dopadá na průběhu odezírání. Mezi vnitřní podmínky řadíme rozsah a flexibilitu slovní zásoby, gramatický vývoj řeči, přesnost pojmového myšlení, emoce a celkový stav organismu, zkušenosti a úroveň sociálních vztahů (Strnadová, V. 1996).

2.3 Český znakový jazyk

Český znakový jazyk je plnohodnotným a přirozeným jazykem některých osob se sluchovým postižením, jak jsme již uvedli výše. Přirozené jazyky jsou charakteristické především svou možností (opakovatelné) komunikace mezi alespoň dvěma partnery, která je založená na systému, jež je komplexní, dynamický a který umožňuje své znaky podle daných pravidel kombinovat (Čermák, F. in Okrouhlíková, L. 2008). Jako všechny ostatní znakové jazyky je i český znakový jazyk vizuálně-motorickým jazykem, neboť je produkován pohyby rukou, těla a úst mluvčího a přijímán zrakem recipienta (Servusová, J. 2008).

Pojmem **znak** rozumíme jednak jednotku znakového jazyka, ale i nejmenší jednotku mluveného jazyka. Rozdíl je v nosičích těchto znaků, nosič znaku ve znakovém jazyce je vizuálně-motorické povahy, tj. vnímáme ho zrakem, produkuje pohybem, tvary a pozicemi ruky, kdežto nosič znaku mluveného jazyka je audio-orální povahy, tzn. že jej vnímáme sluchem a produkuje mluvidly (Okrouhlíková, L. 2008).

Typy znaků

- **Ikona:** nosič je vizuálně podobný objektu, který zastupuje. Tyto znaky svou

artikulací (tím, jak se ukazují) napodobují reálné věci, bytosti, děje apod. A je jich ve znakových jazycích (i v českém) mnoho;

- Znaky transparentní (průhledné): vztah mezi znakem a zastupovaným objektem je zřejmý i bez předešlé znalosti významu znaku⁵;
- Znaky translucidní (průsvitné): vztah mezi znakem a zastupovaným objektem je zřejmý pouze tomu, kdo je seznámen s významem znaku⁶;
- **Index:** nosič znaku je zde ovlivněn reálným objektem, existuje mezi nimi vztah věcné souvislosti. Věcná souvislost existuje mezi tím, kdo danou situaci popisuje, a použitými slovy. Analogicky znaky „já, toto, moje, tady“ jsou indexem mluvčího⁷;
- **Symbol:** vztah mezi nosičem znaku a reálným objektem je arbitrární (zcela libovolný, nahodilý, ničím nemotivovaný). Ve znakových jazycích je takových slov méně než v jazycích mluvených, přesto jsou zastoupeny asi 50 procenty (Okrouhlíková, L. 2008).

Manuální a nemanuální nosiče

Nosiči významu (nejen) v českém znakovém jazyce jsou nosiče manuální a nemanuální. A. Macurová (1996) vyděluje jako manuální nosiče umístění znaku v prostoru, tvar ruky, pohyb ruky/rukou. Dále musíme zohlednit orientaci dlaně a prstů, vzájemnou polohu rukou a kontakt. Nemanuálními nosiči jsou takové prostředky, které se přímo neprodukují rukama, či s pohybem rukou přímo nesouvisejí. Jedná se o výraz obličeje (mimiku), pohled, pozici a polohu hlavy a horní části trupu, případně o pohyby úst (mluvní a orální komponenty).

- *„Orálním komponentem se rozumí takový vizuální obraz, který ústa vytvářejí v průběhu produkce znaku, např. široce otevřená ústa ve tvaru hlásky "o"; pevně zavřená ústa; koutky úst staženy dolů; vypláznutý jazyk; vibrující rty; rty se krátce otevrou a pevně zavřou; vyceněné zuby aj. Orální komponent znaku není odvozen*

⁵Příklady transparentního znaku jsou např. znaky „kouřit, kniha“.

⁶Jedná se například o znaky „týden, mléko“.

⁷Indexy jsou např. osobní zájmena (já, ty), přivlastňovací zájmena (můj, tvůj), ukazovací zájmena (toto, tamto) či příslovce místa (tady, tam).

z mluveného jazyka, tzn., že se nejedná o artikulované slovo, které je českým ekvivalentem znaku, ani jeho část... Komponent je stálý, neměnný, výraz v obličeji - mimika – se může měnit podle kontextu situací, ve kterých se znak používá.“ (Motejzíkova, J. 2007a);

- **Mluvní komponent** označuje pohyb úst, který je společný s češtinou. Vyslovuje se buď začátek písmena, část slova nebo celé slovo (Vysuček, P. in Dvořáková, Z. 2011).

Oba typy nosičů jsou stejně důležité a mohou se podílet na předávání významu simultánně – v jednom okamžiku (Motejzíkova, J. 2007b).

Rysy přirozeného jazyka

Český znakový jazyk disponuje, stejně jako mluvené jazyky, **rysy přirozeného jazyka**. Základních rysů vymezuje L. Okrouhlíková (2008) šest: systémovost, znakovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historičnost:

- **Systémovost:** systém vytváří soubor diskrétních (nespojitéch) jednotek a jejich vzájemné vztahy. Jazykový systém se vyznačuje třemi základními vlastnostmi: hierarchičností (z jednotek nižšího řádu jsou složeny jednotky vyššího řádu), anizotropií (= nesourodostí; jednotky systému jsou od sebe odlišeny nejméně jednou výraznou věcí, aby je mozek odlišil) a lineárností (jednotky tvořící znak jsou řazeny lineárně za sebou, toto pořadí nelze měnit)⁸;
- **Znakovost:** při komunikaci nekomunikujeme prostřednictvím reálných předmětů⁹, ale používáme znaky, které je zastupují¹⁰;
- **Dvojí členění (dvojí artikulace, duálnost):** první členění nám vydělí ze souvislého proudu jednotky nesoucí význam = znaky, ve druhém členění dělíme tyto znaky na jednotky, které význam již nenesou, ale jsou schopny ho rozlišit = fonémy¹¹;

⁸Ve znakované větě je dána lineárnost řazením znaků jednoho za druhým (Servusová, J. 2008).

⁹Např. při konverzaci o naší kočce ji nemusíme držet v ruce a upřeně na ni hledět.

¹⁰Kdyby znakovost neexistovala, nemohli bychom komunikovat např. o minulosti a budoucnosti, o nepřítomných osobách či o fantazijních světech (Servusová, J. 2008).

¹¹V mluveném jazyce se jedná o morfémy a fonémy, znakový jazyk obsahuje znaky a fonémy (Servusová, J. 2008).

- **Produktivnost:** v jazyce existuje určitý omezený prostor prostředků a omezený počet pravidel, jak tyto prostředky kombinovat. Jazyk je schopen za pomoci pravidel z těchto prostředků vytvářet nekonečné množství spojení;
- **Svébytnost:** každé jazykové sdělení je potenciálně nezávislé na reálné situaci, tudíž můžeme pomocí jazyka vyjádřit minulost, přítomnost, budoucnost, podmínku, hovořit o věcech, které jsou vzdálené, které ve skutečnosti neexistují, můžeme i lhát apod. (Servusová, J. 2008);
- **Historičnost:** přirozený jazyk se vyvíjí a mění postupem času; změna probíhá na základě fylogenetického vývoje = jazyk se mění v dějinách lidstva a na základě ontogenetického vývoje = je osvojován v průběhu života (Okrouhlíková, L. 2008).

Neslyšící museli za uznání znakového jazyka jako jazyka plnohodnotného a přirozeného bojovat. Velký průlom v pohledu na znakový jazyk učinil roku 1960 americký lingvista **William Stokoe**, který odlišil znakový jazyk od gestiky. Stokoe prokázal, že gesto se nedá rozdělit na menší jednotky, kdežto znak se skládá ze tří komponentů: umístění znaku v prostoru („KDE“ = kde je znak artikulován), tvaru ruky („ČÍM“ = čím je tvořen tvar ruky) pohybu ruky v prostoru („JAK“ = jak se ruka v prostoru pohybuje). Tyto komponenty v podstatě odpovídají fonémům (hláskám) v mluvených jazycích. Komponenty stejně jako fonémy nenesou žádný význam, ale jsou schopny jej rozlišit (Bímová, P. in Hudáková, A. 2005).

Odchylky ve znakovém jazyce

Český znakový jazyk není jednotný, existují v něm odchylky, tedy určitá rozrůzněnost. Odchylky nalezneme například z geografického hlediska území České republiky, vyskytují se zde určitá „nářečí“, která se vytvořila například kolem škol pro sluchově postižené, kde žije početná komunita neslyšících, např. Praha, Brno, Olomouc, Hradec Králové (Okrouhlíková, L. 2008). Zde najdeme odlišnosti v používání nejen běžných, ale i specifických znaků a nepřímých pojmenování. Asi největší je rozrůzněnost znaků mezi obyvateli Čech a obyvateli Moravy. V různých

oblastech českého znakového jazyka jsou odchylky jinak velké, obzvláště velká rozrůzněnost je v užívání číslovek. Rozdíl panuje v užití českého znakového jazyka i v závislosti na věku mluvčích (Nováková, R., Šebková, H. in Hricová, L. 2012). Také je rozdíl mezi znakováním různých generací, jedná se o jiný způsob vyjádření starších neslyšících a mladších neslyšících osob. Rozrůzněnost panuje i mezi pohlavími. Ženy zpravidla znakují pečlivěji a využívají jemnější tvary rukou než muži. Odlišnosti nalezneme i ve znakování osob z různých sociálních kruhů, především v šíři znakové zásoby, v artikulaci mluvních komponentů znaku apod. Také rodilý mluvčí znakového jazyka znakuje jinak, než mluvčím, který si jej osvojili v pozdějším věku. Dále existuje specifická varianta českého znakového jazyka, kterou je dětský znakový jazyk (Hricová, L. 2012).

Odlišnost mluvených a znakových jazyků

- **Simultánnost:** jednotky znaků se vrství na sebe, tudíž je lze produkovat i vnímat v jediném časovém okamžiku. Nelze totiž produkovat nějaký pohyb rukou, abychom u toho současně neměli určitý tvar ruky a tuto ruku někam neumístili. Zároveň nám simultánnost umožňuje vnímat celou řadu informací, a to o tom, kdo děj vykonává, kolik je jeho účastníků, jaké jsou okolnosti děje, jakým způsobem děj probíhá atd. Což v mluvených jazycích nelze, zde musejí být informace sdělovány postupně „za sebou“, tedy lineárně (Okrouhlíková, L. 2008);
- **Inkorporace:** jedná se o proces, při němž se do základového znaku včlení jiný znak, tzn. že ze dvou původních znaků vznikne pouze jeden znak, který nese významy obou původních znaků. Nový znak si kromě změněného tvaru ruky zachovává všechny parametry původního, základového znaku. Nejčastěji dochází k inkorporaci číselných údajů do původního znaku, tedy u znakování hodin, dnů, měsíců, roků, poschodí, peněz, známek ve škole, ročníků a pater. V širším smyslu je inkorporace chápána jako dva znaky artikulované v jednom okamžiku, včleněné jeden do druhého (Motejzíková, J. in Servusová, J. 2008);

- **Specifické znaky:** jedná se o zvláštní skupinu znaků, které v sobě velmi často nesou pozitivní či negativní emoci, vyjadřují různé stavy lidské psychiky nebo osobní postoj mluvčího k někomu nebo něčemu a jejich hodnocení. Rodilí mluvčí je užívají stejně často jako jiné znaky. Překlad těchto znaků do českého jazyka je nesnadný, neexistuje pro ně jednoslovný ekvivalent (Motejzík, J. 2007a).

Specifika znakového jazyka se také odráží v jednotlivých **jazykových rovinách**, jak uvádí J. Servusová (2008):

- **Fonologická rovina:** hledá nejmenší jazykové jednotky (fonémy), které nesou vlastní význam, ale dokáží ho rozlišit. Mluvené slovo je tvořeno za sebou jdoucím (lineárním) sledem hlásek, znak¹² je tvořen několika menšími jednotkami artikulovanými současně – pohybem ruky v určitém tvaru a na určitém místě;
- **Morfologická rovina:** morfém je nejmenší jazyková jednotka, jež nese vlastní význam. Ve znakových jazycích není možné rozdělit každý znak na morfémy, většinu znaků lze rozložit pouze na fonémy (na rozdíl od mluvených jazyků). Znaků, jež můžeme na morfémy rozložit, je v českém znakovém jazyce velmi málo;
- **Lexikální rovina:** jedná se o slovní zásobu jazyka, která je tvořena lexémy. Lexémy jsou souhrnným označením všech tvarů téhož slova, tudíž lexémem může být jak jednoslovný výraz, tak nějaké ustálené spojení. Z hlediska lexikální roviny, tedy slovní zásoby, jsou český znakový jazyk a český jazyk zcela rovnocenné, a to kvalitativně i kvantitativně;
- **Syntaktická rovina:** syntaxí rozumíme stavbu věty, souvětí či textu. Jak již bylo několikrát zmíněno, český jazyk neumí řadit slova do vět jiným způsobem, než lineárně, český znakový jazyk spojuje linearitu se simultaneitou.

¹²V znakových jazycích je základní lexikální jednotkou znak, v mluvených jazycích foném (Servusová, J. 2008).

Ve druhé kapitole jsme si definovali pojem „komunikace“ z různých hledisek, dále jsme si vysvětlili rozdíl mezi českým jazykem, českým znakovým jazykem a znakovou češtinou. V neposlední řadě jsme podali důkazy o tom, že český znakový jazyk je přirozeným a plnohodnotným jazykem.

3 Výuka a osvojování znakového jazyka

Třetí kapitola nám nastíní historický exkurz do užívání znakového jazyka, kde si ozřejmíme vývoj od prvních znaků k uznání znakového jazyka za komunikační systém ve světě i na území České republiky. Dále se budeme zabývat procesem osvojování mateřského jazyka slyšícími a neslyšícími a jejich srovnání a pojednáme o procesu osvojování si znakového jazyka slyšícími. Třetí kapitola nám rovněž přinese i výčet organizací, které nabízí kurzy znakového jazyka.

3.1 Historický exkurz do užívání znakového jazyka

Znakový jazyk, jak jej známe dnes, prošel mnohaletým vývojem. Počátky můžeme nalézt již v pravěku, kdy se lidé dorozumívali pomocí různých posunků do doby, než se u nich vyvinuly hlasivky do té míry, že začali komunikovat verbálně. Více se znakovému jazyku blížil jednoduchý systém posunků a prstová abeceda, které si vytvořili pro vzájemnou komunikaci mniši v klášterech, jež se zavázali mlčenlivostí. První zmínka o užívání prstové abecedy pochází od anglosaského mnicha Beda Venerabilima (672-735), další záznam zapsal mnich Bonaventura (1221-1274). O použití prstové abecedy mezi neslyšícími poprvé píše španělský mnich **Melchor de Yebra** (1526-1586). Za prvního učitele neslyšících lze považovat Španěla **Pedra de Leóna** (1508-1584), který: *„měl 12 neslyšících žáků v klášteře San Salvador de Ona a využíval zkušeností se znakovou řečí mezi mnichy k vyučování neslyšících.“* (Historie znakového jazyka ve světě 2006).

Dalším učitelem neslyšících byl **Manuel Ramirez Carrión** (1579-1652), jež k výuce používal písmo i prstovou abecedu, kterou hovořil k žákům, a ti mu odpovídali mluvenou řečí. Jeho žákem byl **Juan Martin Pablo Bonet** (1579-1633), který roku 1620 v Madridu vydal knihu *„Zjednodušení zvuků a umění naučit němé dítě mluvit“* (Reduction de las Letras y arta para Enseñar a Hablar Los Mudos), kde podrobně popisuje Carriónovu metodu. Ve druhém díle této publikace Bonet propaguje jednoruční prstovou abecedu a uvádí, že je důležité, aby se ji naučili všichni

v okolí neslyšícího. Mnoho dalších učitelů neslyšících doporučovalo k jejich vzdělávání využívat prstovou abecedu. Otcem neslyšících je nazýván **Charlese Michela de l'Epée** (1712-1789), který se problematice vzdělávání neslyšících začal široce věnovat. Tento kněz vypracoval metodu vyučování neslyšících a roku 1776 vydal první knihu o znacích a prstové abecedě „Vzdělávání hluchoněmých pomocí metodických posunků“ (Instruction des Sourds et Muets par la Voie des Signes Méthodiques), kterou v roce 1784 rozšířil pod názvem „Pravdivý způsob vzdělávání hluchoněmých ověřený dlouholetou zkušeností“ (La Véritable manière d'Instruire les Sourds et Muets, Confirmé par une Longue Experience). De l'Epéeho vyučování se začalo říkat francouzská metoda. Způsob jeho vyučování spočíval v nahrazení sluchu zrakem, základem se stal znakový jazyk. Jeho žáky byli např. Roch Ambroisse Cucurron Sicard, který vydal první slovník znakového jazyka (Hrubý, J. 1997) či Laurent Clerc, jež přenesl de l'Epéeho způsob užití znakového jazyka do USA, kde se používá dodnes (Historie znakového jazyka ve světě 2006). Abbé de l'Epée vyškolicil i arcibiskupova ceremoniáře Friedricha Storka, který po svém návratu otevřel ve Vídni roku 1779 první ústav pro neslyšící v Rakouské monarchii. Druhým byl roku 1786 ústav v Praze, kde znakový jazyk nebyl považován za primární komunikační prostředek neslyšících dětí a byl při vyučování zakázán (Historie českého znakového jazyka 2006). Francouzské metodě se dostalo kritiky z německy mluvících zemí, kde vznikla tzv. metoda orální. Jejimi zakladateli byli pastoři Otto Lasius a J. F. L. Arnoldi, který vydal v roce 1777 knihu „Praktický návod jak naučit hluchoněmé mluvit a psát“ (Praktische Unterweisung Taubstumme Personen Reden und Schreiben zu Lehren). Zakladatelem německé metody je však až **Samuel Heinicke** (1727-1790), který založil roku 1778 v Lipsku školu pro neslyšící. Heinicke odmítal de l'Epéeho nahrazení sluchu zrakem. Zastával názor, že neslyšící je především člověk, člověk je odraz božství, řeč je božského původu a artikulovaná řeč tedy musí být znakem lidství i u neslyšícího člověka. Spory o tom, která metoda vzdělávání neslyšících je správná, vyvrcholily **Milánským kongresem neslyšících** v roce 1880¹³. Kongres přijal 160 hlasy proti čtyřem rezoluci, která zdůrazňovala nadřazenost mluvy nad znaky, tudíž byl ve výuce

¹³Bylo zde předneseno devět příspěvků, ale pouze Edward Miner Gallaudet, prezident Gallaudetovy univerzity ve Washingtonu, obhajoval znakový jazyk (Hrubý, J. 1997).

neslyšících znakový jazyk dlouhodobě potlačován (Hrubý, J. 1997). Stejněho roku na konferenci v Cincinnati, jak uvádí M. Blais (in Koutská, M. 2010), se Neslyšící rozhodli bojovat za zachování znakového jazyka a za další práva pro svoji komunitu (viz podkapitola 1.3).

První vysokou školou, kde se mohli vzdělávat neslyšící byla **Národní univerzita pro neslyšící** (nyní Gallaudetova univerzita), kterou založili roku 1857 Edward Miner Gallaudet a Amos Kendall.

Proces uznání znakových jazyků

Švýcarský zakladatel lingvistiky **Ferdinand de Saussure** (1857-1913) definoval jazyk jako autonomní, statický a uzavřený systém. Dále uvádí, že je to všeobecně uznávaný systém, respektovaný všemi mluvčími stejného jazyka, díky čemuž je umožněno, že se tito jedinci mezi sebou dorozumí. Jazyk je složen ze znaků, hodnota těchto znaků nezávisí na jejich podobě, ale na vztazích mezi nimi (Saussure, F. 2007). Na Ferdinanda de Saussureho navázali Američtí jazykovědci Charles Francis Hockett a Leonard Bloomfield, kteří se začali okrajově zabývat znakovým jazykem.

Více pozornosti mu věnoval v roce 1960 **William Stokoe** (viz podkapitola 2.3). Po Stokoeovi se na znakový jazyk od roku 1970 zaměřili mj. dva autoři Edward S. Klima a Ursula Bellugiová, kteří zahájili nepřetržitou řadu autorů, kteří se znakovému jazyku a vzdělávání neslyšících věnují (Tomek, L. 2008). Zkoumání znakového jazyka se postupně rozšířilo i do Evropy, zejména do Skandinávie, Velké Británie, dále pak do Kanady, Japonska a dalších zemí. V Evropě se jako první věnovala výzkumu znakového jazyka britská lingvistka Mary Brennanová. Lingvisté se zabývali znakovým jazykem jako přirozeným komunikačním prostředkem ve společnosti Neslyšících a jeho rysy jako přirozeného jazyka (Macurová, A. 2008). **Různé variace znakového jazyka užívají osoby se zdravotním postižením, jež se z důvodu svého postižení nemohou dorozumívat mluveným jazykem** – autismus, těžká a hluboká mentální retardace, hluchoslepota, těžká vývojová vada řeči (SPC pro děti s vadami řeči 2011). **Specifický znakový jazyk používají i různé profese, jež se mezi sebou potřebují dorozumívat na větší vzdálenost a většinou tak, aby o nich ostatní nevěděli** –

např. policisté, vojáci, nebo ti, kde je znemožněna komunikace prostřednictvím mluveného jazyka – potápěči (Trygon Brno 2009).

Výuka znakového jazyka na českém území

Český znakový jazyk se vyvíjel zejména v centrech, kde se setkávali neslyšící, tedy ve školách pro sluchově postižené. Nejstarší školou pro sluchově postižené v České republice byla již výše zmiňovaná **škola v Praze na Smíchově**, založená roku 1786 a fungující dodnes (Historie Českého znakového jazyka 2006). Další školou zřízenou na českém území byla **brněnská škola s internátem**, založena byla roku 1829. V roce 1835 katecheta vídeňského ústavu, **František Heřman Čech** (1788-1847), vypracoval metodiku, jejímž cílem bylo zobecnění výchovy neslyšících. Postupuje v ní přes přirozený posunek k hlasité řeči a písmu. Čechovy podněty byly realizovány v celém Rakousku, tudíž i v Čechách, kde ovlivnil Václava Frosta a Václava Kořátka. **Václav Frost** (1814-1865) předběhl svou dobu, neboť začal používat bilingvální přístup ve vyučování, který se znovuobjevil až v 60. letech 20. století ve Skandinávii. Frost znakovým jazyk užil ve vyučování náboženství. **Václav Kořátek** (1810-1876) je autorem první české učebnice pro neslyšící – slabikář, tři sešity mluvnických cvičení a sbírka povídek (Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené Holečková 2009).

Výzkum znakového jazyka se ve větší míře začal rozvíjet po revoluci v roce 1989, kdy ještě nebyl uznáván jako rovnoprávný komunikační prostředek neslyšících. V této době byl na našem území hlavní vzdělávací metodou neslyšících oralismus. Teprve v 90. letech 20. století se začíná rozvíjet hlubší vědecký zájem o český znakový jazyk. Za tímto výzkumem stojí lingvistka **Alena Macurová**, která se zajímala o komunikaci neslyšících lidí a o znakový jazyk, upozornila na to, že mluvený jazyk, tedy český jazyk, je pro české neslyšící cizím jazykem a je třeba k němu i takto přistupovat. Díky ní a jejím kolegům se užívání znakového jazyka u neslyšící populace rozšířilo. Rovněž se zasloužila o vznik zákona 155/1998 Sb. (Macurová, A. 2008). Dále je znakový jazyk zakotven v **zákoně č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšší odborném a jiném vzdělávání**, novelizovaném jako zákon

č. 472/2011 Sb. (viz kapitola 2.2). Tyto dva zákony nám zajišťují uznání znakového jazyka jako jazyka plnohodnotného a možnost skládat maturitu v českém znakovém jazyce.

3.2 Proces osvojování znakového jazyka

Nyní si charakterizujeme osvojování znakového jazyka neslyšícími dětmi neslyšících či znakujiících rodičů, dále se budeme zabývat užitými typy znaků a umístěním znaku v prostoru těmito dětmi, nakonec se zaměříme na proces osvojování znakového jazyka jako jazyka cizího u slyšících.

Osvojování znakového jazyka neslyšícími dětmi neslyšících nebo znakujiících rodičů

Ontogenetický vývoj jazyka lze rozdělit na dvě stádia – stadium předřečové (přípravné) a stadium vlastního vývoje řeči.

Přípravné stadium probíhá až do šestého či osmého měsíce života dítěte totožně u slyšících i neslyšících dětí. Do tohoto období spadají první hlasové projevy dítěte, kterými je **křik**, jež má reflexní povahu. Křik má nejdříve tvrdý hlasový začátek, čímž dítě vyjadřuje nespokojenost. Mezi druhým a třetím měsícem se hlasový začátek mění na měkký a vyjadřuje libé pocity. Toto období označuje autorka za stadium pudového žvatlání (Bytešníková, I. 2012). Z křiku se později vyčleňují pláč a vokalizace. K prvnímu projevu vokalizace dochází mezi třetím a čtvrtým měsícem života, kdy si **dítě začne broukat**. Díky broukání získává první zkušenosti s tvořením zvuků, experimentuje tedy s hlasem, rovněž získává zkušenost s navazováním kontaktů s okolím (Petřková, A. 1991). V tomto období se podle I. Bytešníkové (2012) ještě nezapojuje vědomá sluchová kontrola, sluchová zpětná vazba. V šestém až osmém měsíci dochází k onomu prvnímu kritickému momentu z hlediska vývoje řeči, nastupuje období **napodobujícího žvatlání**. U dětí se sluchovou vadou nedochází k vokálnímu napodobujícímu žvatlání, jako je tomu u dětí slyšících¹⁴, ale ke žvatlání

¹⁴U dětí slyšících dochází k zapojení zrakové i sluchové kontroly, dítě postupně začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka, melodii a rytmus (Bytešníková, I. 2012).

manuálnímu (Pettito, L. A. in Lillo-Martin, D. 2008).

Stadium vlastního vývoje řeči začíná obdobím rozumění řeči, ke kterému dochází u neslyšících dětí již mezi osmým a desátým měsícem života, neboť podle E. L. Newportové (in Lillo-Martin, D. 2008) je u znakového jazyka artikulace snazší než u jazyka mluveného, díky čemuž děti neslyšící užijí první znak asi o jeden a půl až dva a půl měsíce dříve, než děti vysloví své první slovo. Nyní už můžeme pozorovat **počátky pasivní slovní zásoby**, nelze však hovořit o rozumění v pravém slova smyslu. K porozumění dítě potřebuje i výraznou melodii a mimiku, aby porozumělo slovům. Vlastní vývoj řeči v pravém slova smyslu nastupuje kolem prvního roku života, což je doprovázeno i prvními nemanuálními prvky znakového jazyka, kdy děti vyjadřují své emoce, a rovněž rozumí výrazům obličeje druhých. V období vlastního vývoje řeči musí dítě projít šesti stadii vývoje řeči: emocionálně-volným, egocentrickým, asociačně-reprodukčním, rozvojem komunikační řeči, stadiem logických pojmů a intelektualizace řeči. V **emocionálně-volném stadiu** dítě užívá slova, která plní funkci jednoslovných vět. Přibližně kolem roku a půl až dvou let dítě samo objevuje mluvení jako činnost, **nastává tzv. egocentrické stadium** (Bytešníková, I. 2012). V řeči se objevují první otázky a dvojslovné věty. První otázky (co, kdo) se u neslyšících dětí objevují mezi jeden a půl až dvěma lety. Současně se objevují znaky vyjadřující emoce, což je doplňováno výrazy obličeje – úsměvem, ohnutím nosu, našpulením rtů, zamračením se. Kolem druhého roku doplňují děti svou mimikou i své první otázky, stejně jako je tomu u dospělých. V této době rovněž začínají neslyšící děti užívat osobní zájmena. Tedy mezi sedmnáctým a dvacátým měsícem věku se nejdříve objevuje znak „já“, okolo druhého roku znak „ty“ a až po druhém roce života znaky „on, ona“. Děti při užívání těchto slov chybují, např. když slovem „ty“ označují sebe (Motežníková, J. 2006). **Stadium asociačně-reprodukční** se projevuje přenášením označení z konkrétních osob a jevů ve svém okolí na jevy podobné. Na přelomu druhého a třetího roku dochází k nástupu **stadia rozvoje komunikační řeči**, kdy se dítě prostřednictvím využití řeči snaží dosahovat nejrůznějších drobných cílů (Bytešníková, I. 2012). U dětí neslyšících již nastává druhý věk otázek (proč, jak). Po druhém roce života přichází také období, kdy si děti začnou

uvědomovat, že znak má složku manuální i nemanuální a začnou je od sebe při znakování oddělovat. Děje se tak pravděpodobně z toho důvodu, že do dvou let používaly děti nemanuální složku zcela bezděčně, zato po druhém roce si ji plně uvědomují. Od třetího roku života se u neslyšících dětí objevují vyprávěcí schopnosti. Vyprávění je to poměrně nepřesné a není dobře sestavené (Motejzíková, J. 2006). Na stadium rozvoje komunikační řeči plynule navazuje **stadium logických pojmů**, které se vyznačuje abstrakcí, kdy se slova, jež byla do té doby velmi spjata s konkrétními jevy, stávají všeobecnými pojmy. Ve čtvrtém roce života se rozvíjí **stadium intelektualizace řeči**, jež přetrvává až do dospělosti. Slova se nyní intelektualizují, rozvíjí se schopnost chápání obsahu, rozlišování pojmů konkrétních a abstraktních, zpřesňování gramatických forem, zkvalitnění celkového řečového projevu a rozšiřování slovní zásoby (Bytešníková, I. 2012). Od pátého roku života už umí děti vyprávět příběh za použití základních vyprávěcích postupů, nedokáží ale vyprávět o vnitřních pohnutkách postav, o jejich cílech a motivacích jejich činů. Vyprávění dospělých se dětské vyprávění začíná podobat po šestém roce života, mezi osmým a devátým rokem se vývoj vyprávěcích dovedností dovršuje, vyprávění je soudržné, pomocí znaků umí udržet či upoutat pozornost diváka. Od pátého roku života se do projevů dětí vrací i nemanuální složka jazyka, kdy ji děti spojují s některými tázacími výrazy. Tento proces je ukončen až v šesti či sedmi letech, kdy děti užívají odpovídající mimiku u velkého množství tázacích znaků a výpovědí, které mají formu otázek (Motejzíková, J. 2006).

Osvojované znaky neslyšících dětí neslyšících nebo znakujících rodičů

J. Motejzíková (2006) uvádí, že by se mohlo zdát, že osvojování manuálních znaků znakového jazyka bude jednodušší než osvojování mluveného jazyka, díky obsahu velkého množství tzv. ikonických znaků, které v sobě odrážejí nějaký charakteristický rys reálného objektu. Ovšem při rozboru znaků, které si děti osvojují v prvním období, se ukázalo, že se učí nejenom znaky ikonické, ale i znaky arbitrární, u nichž nelze najít žádnou spojitost s reálným objektem, který představují (viz podkapitola 2.3). První osvojená slova neslyšících dětí jsou stejná, jako u dětí slyšících,

neboť jejich rodiče s dítětem hovoří o stejných věcech. Těmito slovy jsou (podle výzkumu amerického znakového jazyka) „táta, máma, pes, medvěd, dítě, pápá, míč, ne, mléko“ atd..

Umístění znaku v prostoru neslyšících dětí neslyšících nebo znakujících rodičů

Výzkum vývoje artikulačních dovedností ukázal, že první znaky vytvářejí děti v tzv. neutrálním prostoru (před tělem) a na obličeji. Nejčastěji používají tvarů ruky, kdy jsou všechny prsty natažené a roztažené od sebe, dále ruky zaťaté v pěst a ruky s nataženým ukazováčkem. Výzkumem se rovněž ukázalo, že převládají jednoruční znaky nad znaky dvouručními. Což odpovídá úrovni jemné motoriky dětí, která ještě není natolik vyvinutá. V pohybu ruky dítěte byla zaznamenána ta chyba, že děti mají tendenci vytvářet znaky s opakovaným pohybem a to i tam, kde se opakovaný pohyb v projevu dospělého neobjevuje. Děti také některé složitější znaky při jejich artikulaci zjednodušují (Motejzíkova, J. 2006).

Proces osvojování si znakového jazyka jako cizího jazyka slyšícími

Důvody pro osvojování znakového jazyka slyšící společností mohou být různé. Zpravidla se znakový jazyk začnou učit slyšící rodiče neslyšícího dítěte, také jeho intaktní sourozenci, širší rodina a jeho kamarádi. Potřebný rovněž může být pro studenty oboru speciální pedagogika či pro zaměstnance organizací, které pracují s osobami se specifickými nároky.

Při osvojování si druhého (cizího) jazyka v době, kdy již máme osvojený jazyk mateřský, dochází k záměrnému a strukturovanému procesu učení. R. Choděra a L. Ries (1999) uvádí **devět zásad ve výuce cizích jazyků**:

1. **Zásada aktivní komunikativnosti** – používané jazykové „prostředky“ mají sloužit ke sdělování smysluplných obsahů, tzn. mají mít komunikativní význam, nemají být vybírány nahodile;
2. **Zásada opory o mateřský jazyk** – v novém jazyce hledáme to, co je u obou jazyků podobné a co je odlišné, a to na základě toho co již známe z jazyka

mateřského;

3. **Zásada orálního základu cizojazyčného vyučování** – při učení se cizímu jazyku máme co nejvíce komunikovat tímto jazykem, jak ve vyučovacích hodinách, tak při samostudiu;
4. **Zásada priority řečové praxe před jazykovou teorií** - základem cizojazyčného vyučování má být používání cizího jazyka, nikoli jeho popis a interpretace;
5. **Zásada rozvoje specificky jazykové uvědomělosti** – není důležité znát všechna pravidla gramatiky či syntaxu jazyka, přednější je komunikace v tomto jazyce, aniž bychom si všechny všechny stránky, vlastnosti a atributy jazyka uvědomovali;
6. **Zásada vytváření řečových návyků** – vyučování cizího jazyka má vždy směřovat k vytváření řečových návyků, které korespondují jazykovým jednotkám lexikálním, gramatickým, fonetickým a grafickým a slouží sekundárním dovednostem;
7. **Zásada rozvoje specificky jazykové názornosti** – požadavek na preferenci vnímání jazyka v jeho zvukové podobě, která odpovídá normě;
8. **Zásada jednoty jazyka a mimojazykových fakt s ním spjatých (lingvorealie, réalie)** – nutnost respektování prostředí, v němž se jazyk vytvářel a kde je užíván;
9. **Zásada komplexnosti** - požadavek využití co největšího počtu různých vyučovacích metod a učebních pomůcek při vyučování cizího jazyka.

Obtíže, se kterými se studenti znakového jazyka setkávají, jsou velmi obdobné potížím, se kterými se setkávají studenti jakéhokoliv jiného cizího jazyka. Cizí jazyk má odlišnou gramatiku a syntax. Setkáváme se zde s interferencí, kdy do procesu učení přenášíme struktury rodného jazyka, což má negativní dopad. Potíže rovněž bývají v zapamatování si velkého počtu nových slov, tedy ve slovní zásobě. Znakový jazyk je specifický tím, že nejde o audio-orální jazyk, ale jedná se o jazyk vizuálně-motorický. Z toho vyplývají možné obtíže ve zvládnutí jemné motoriky, jež je důležitá pro správné provedení znaků. Dalším specifikem je výrazná mimika u znakového jazyka, neboť ji český jazyk v takové míře nevyužívá. Na druhou stranu má na učení

cizích jazyků vliv i řada dalších faktorů, kterými jsou kvalita učitelů a učebních materiálů nebo také trvání a intenzita kontaktu s jazykem (Widlok, B. 2010).

Odlišné je učení se cizímu jazyku u dětí a u dospělých. Děti jsou zvědavé a rády se učí. Důležitá je ovšem osobnost učitele a metoda vzdělávání. B. Widlok (2010, s. 9) k tomu uvádí: *„Čím je dítě mladší, tím důležitější je emocionální vztah k předmětu učení a identifikace s vychovatelkou nebo s osobou učitele. Pokud se dítě cítí ve svém učebním prostředí dobře a necítí strach ani nátlak, bude se – v souladu se svou dětskou zvědavostí – stále aktivněji podílet na učebním dění.“*

- Děti potřebují k porozumění obsahu učeného konkrétní znázornění, neboť abstraktní obsah dokáží pochopit až od určitého věku;
- Jejich udržení pozornosti je krátkodobé, nutností je tedy situačně a akčně orientovaná výuka;
- Na začátku výuky cizího jazyka je vhodné zařadit slova a fráze, pocházející ze světa, ve kterém děti žijí, a jejichž význam znají z mateřského jazyka. V raném kontaktu s cizím jazykem děti ještě nebudou mluvnické struktury prozkoumávat, ale zpočátku je přijmou jako pevnou strukturu nebo obrat. V souladu s tím je nutné do nabídky cizích jazyků zařadit obsah odpovídající věku a individuálním zájmům dítěte (Röber, Ch. in Widlok, B. 2010).

Učení se cizímu jazyku je však proces individuální. Prokazatelně můžeme uvést jen několik příkladů, např. do věku šesti let jsou děti schopny osvojit si druhý jazyk bez cizího akcentu. Syntax a morfologie se člověku snadněji učí od raného dětství až do puberty než v pozdějším věku (Apeltauer, E. a Hoppenstedt, G. in Widlok, B. 2010).

S jakými obtížemi se setkávají dospělí při osvojování českého znakového jazyka uvedla ve své práci L. Hricová (2012), jež na toto téma provedla výzkum, kterého se zúčastnili studenti oboru Speciální pedagogika na Masarykově univerzitě v Brně a na Univerzitě Palackého v Olomouci.

- Největší obtíže zaznamenali na počátku, kdy bylo velmi těžké odpoutat se od slyšeného a mluveného jazyka;

- Zbavit se struktury české věty, jejíž slova studenti ke znakování stále artikulovali, přijmout odlišnou gramatiku a syntax a ubránit se artikulaci či vyřčení českého slova při realizaci příslušného znaku;
- Sžít se s „podivnými“ zvuky, které někdy doprovázejí orální komponenty, a u některých znaků pak mít naopak zavřená ústa;
- Výraznou mimiku se zpočátku ostýchali ukazovat;
- Překážka v malé slovní zásobě¹⁵;
- Znaky se mnohdy jeví jako velmi podobné a pletou se;
- Obtíže se zapamatováním a opětném vybavením si více významů jednoho znaku;
- Nedokonalost jemné motoriky a koordinace ruky¹⁶;
- V rozpoznávání znaků dělají největší potíže regionální odchylky a odchylky generační, dále odchylky v individuálním provedení znakujičích osob;
- Znalost několika znaků vyjadřujících stejné slovo a následná nevědomost, který znak užít v konkrétní situaci.

Dle A. Macurové (2004b) **je nejdůležitější při učení se českému znakovému jazyku** nejdříve přijmout jeho jinakost, a také názor, že „jiný“ nerovná se „horší“. Dále je potřeba zaměřit se na slovní zásobu jazyka. Autorka uvádí, že bychom se měli učit slova v jejich slovníkovém tvaru, a poté se zaměřit na gramatiku jazyka, tedy na proměny těchto slov ve větách a jaká je stavba znakové věty. Gramatické významy nesou ve znakovém jazyce pohyby a pozice tváře (mimika), hlava a horní část trupu. Za nejlepší učitele považuje A. Macurová lingvisticky vybavené a pedagogicky poučené rodilé mluvčí. Tito mluvčí zároveň musejí uznávat svůj jazyk za srovnatelný s jazykem většinovým, nesmí ho přizpůsobovat jazyku většiny a nesmí do něj vnášet cizí gramatické struktury.

¹⁵Neboť podle autorky výzkumu má každý student určitou maximální hranici počtu rychle osvojovaných znaků, další znaky nad tuto hranici si už osvojuje hůře. Některým studentům naopak osvojování nových znaků nečiní obtíže. Je to tedy velmi individuální (Hricová, L. 2012).

¹⁶Jemná motorika je pro znakování velmi podstatná, neboť i malé odchylky v provedení znaků mohou vyjádřit úplně jiný znak.

3.3 Výuka českého znakového jazyka pro intaktní společnost

S českým znakovým jazykem se můžeme setkat na školách pro osoby se sluchovým postižením, v rámci výuky na vysokých školách, v kurzech tohoto jazyka pořádaných speciálně pedagogickými centry a středisky rané péče či v kurzech organizací, jež jsou zřizovány osobami se sluchovým postižením a pro osoby se sluchovým postižením.

Školy pro osoby se sluchovým postižením

Znakový jazyk je jako primární jazyk používán v konverzaci a výuce **v mateřských, základních i středních školách pro sluchově postižené** (mimo psaného textu, kde je užíván majoritní jazyk daného státu). Součástí těchto škol v České republice jsou organizace, které pořádají kurzy znakového jazyka. Mezi tyto organizace patří i **Jazykové centrum ULITA**, zřízené při škole pro sluchově postižené v Praze – Radlicích, jež nabízí své služby zaměstnancům školy a rodičům dětí a žáků se sluchovým postižením (Střední škola, Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené 2011).

Vysoká škola pro osoby se sluchovým postižením existuje na světě jedna. Je jí **Gallaudetova univerzita** v USA. Tato univerzita nabízí řadu vzdělávacích programů, do kterých se mohou přihlásit i slyšící studenti a studovat zde v americkém znakovém jazyce (Gallaudet University 2013). Již deset let se neslyšící mohou vzdělávat i na irské univerzitě nesoucí název **Trinity College Dublin** v bakalářském oboru surdopedie, jehož součástí je i výuka irského znakového jazyka. Katedra filozofie, humanitních a sociálních věd, jež nabízí tento obor, pořádá i večerní kurzy irského znakového jazyka pro širokou veřejnost (Trinity College Dublin 2013). V České republice se výuka českého znakového jazyka na vysokých školách objevuje jako součást studia surdopedie, ať už ve větší, či menší míře, tedy v rámci povinných či volitelných předmětů. **Univerzita Karlova v Praze nabízí na Filozofické fakultě studijní bakalářský a navazující magisterský obor nesoucí název Čeština v komunikaci neslyšících**, kde si studenti volí lingvistickou, tlumočnickou či pedagogickou

specializaci (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav českého jazyka a teorie komunikace 2011). Další možností je studium oboru speciální pedagogika – surdopedie se zaměřením na znakový jazyk, jež nabízí Univerzita Palackého v Olomouci v rámci celoživotního vzdělávání. Zde studenti mohou vykonat kromě závěrečné státní zkoušky ze surdopedie i volitelnou státní zkoušku z českého znakového jazyka (Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta 2011). Se znakovým jazykem se rovněž setkáme při studiu tříletého bakalářského oboru **Výchovná dramatika Neslyšících na JAMU v Brně** (Divadelní fakulta Janáčkovy akademie múzických umění v Brně). **Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta nabízí tříletý bakalářský obor speciální pedagogika – komunikační techniky, dále obor Komunikační techniky** v rámci celoživotního vzdělávání (Katedra speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity 2010).

Speciálně pedagogická centra a Střediska rané péče

Při školách pro sluchově postižené jsou provozována **Speciálně pedagogická centra**, která nabízí kurzy znakového jazyka, a to zejména svým pracovníkům a rodičům dětí se sluchovým postižením. Činnost těchto center upravuje vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 72/2005 Sb. O poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela č.116/2011 Sb.). **Střediska rané péče** jsou legislativně zakotvena v zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Jedná se o terénní službu dítěti s postižením a jeho rodičům s cílem zajistit jim jejich specifické potřeby. Jako ambulantní službu nabízejí i výuku českého znakového jazyka pro své klienty (Středisko rané péče Tamtam 2009).

Kurzy znakového jazyka v organizacích

Mimo vysoké školy se lze učit znakovému jazyku v kurzech českého znakového jazyka, které pořádají organizace Neslyšících. Lektory jsou zde slyšící i neslyšící lidé. Některé z kurzů nabízejí výuku pouze znakové češtiny.

Organizacemi Neslyšících, v nichž učí pouze rodilí mluvčí tohoto jazyka jsou v Praze **Pevnost – České centrum znakového jazyka**, které nabízí své kurzy od roku

2000. V Brně se jedná o organizaci **Trojrozměr – Brněnské centrum českého znakového jazyka**, kurzy zde můžete navštěvovat od roku 2008 (Trojrozměr 2011). V Hradci Králové sídlí organizace **Bezhran – Hradecké centrum českého znakového jazyka**, nabízející kurzy od roku 2010 (Bezhran – Hradecké centrum českého znakového jazyka 2010). Organizace **3Dimenze – Moravské centrum znakového jazyka** působí ve městech Kroměříž a Uherské Hradiště (3Dimenze – Moravské centrum znakového jazyka 2008). Všechny tyto organizace se zaměřují na výuku českého znakového jazyka se všemi jeho aspekty (správná gramatika, odpovídající znakový řád, používání specifických znaků a nepřímých pojmenování, uplatnění vizualizace prostoru a střídání rolí apod.). Výuka je členěna do sedmi modulů, které na sebe navazují. První modul je akreditován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Každý modul je zaměřený na jiná témata a jiné oblasti gramatiky českého znakového jazyka. Lektoři jsou pro svoji práci pedagogicky školeni a skládají zkoušky (Hricová, L. 2012). Mezi další organizace, které kurzy českého znakového jazyka nabízejí patří **Česká unie neslyšících**, která nabízí své kurzy v oblastních organizacích, tedy v Praze, Brně, Zlíně, Liberci a Kroměříži (Česká unie neslyšících 2009), **Unie neslyšících Brno** (Unie neslyšících Brno 2012) a vzdělávací agentura **ALDEA** sídlící v Praze (Aldea 2012), **AURIS – Klub neslyšících Znojmo** ve spolupráci s Oblastní charitou Znojmo (Oblastní charita Znojmo 2013).

Zejména začínajícím tlumočnickům českého znakového jazyka jsou určeny kurzy profesní tlumočnické organizace **Česká komora tlumočnicků znakového jazyka** působící v Praze (Česká komora tlumočnicků znakového jazyka 2013).

V roce 2012 v létě byla poprvé pořádána **Prázdninová škola znakového jazyka** (týdenní intenzivní kurz českého znakového jazyka s neslyšícím lektorem), kterou pořádala Katedra speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity společně s Ústavem speciálně-pedagogických studií Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci na Chatě Stará Škola v Kunčicích u Starého Města pod Sněžníkem. Tento kurz byl primárně určen studentům speciální pedagogiky se zaměřením na obor surdopedie (Hricová, L. 2012).

Stejně jako u osvojení dalších cizích jazyků záleží především na přístupu studenta tohoto jazyka k jeho učení se. Znakové jazyky se mohou učit v rámci školy, kurzu pořádaného některou z organizací, individuální výukou s rodilým mluvčím apod. Důležité ovšem je intenzita vzdělávání a časnost setkávání se s rodilými mluvčími daného jazyka, neboť bez toho si pravděpodobně daný jazyk plně neosvojíme.

4 Analýza motivů intaktní společnosti k osvojení českého znakového jazyka v Jihomoravském kraji

Výzkum zaměřený na analýzu motivů intaktní společnosti k osvojení českého znakového jazyka byl realizován od září 2012 do ledna 2013. Empirické šetření proběhlo formou elektronických dotazníků, na které odpovídali účastníci kurzů českého znakového jazyka různých organizací v Jihomoravském kraji.

4.1 Stanovení výzkumných cílů a hypotéz

Dominantním cílem výzkumného šetření bylo analyzovat faktory, které vedou intaktní jedince v Jihomoravském kraji k osvojení si českého znakového jazyka (ČZJ).

Parciálními cíli tohoto výzkumu bylo:

- Zjistit, zda je důvodem k osvojení českého znakového jazyka výskyt osoby se sluchovým postižením v rodině;
- Analyzovat procento účastníků kurzů českého znakového jazyka, kteří využívají komunikaci prostřednictvím českého znakového jazyka v běžném životě;
- Analyzovat procento účastníků kurzů českého znakového jazyka, kteří se dorozumívají českým znakovým jazykem v rámci své profese;
- Analyzovat procento účastníků kurzů českého znakového jazyka pokračujících do kurzů vyšší úrovně;
- Analyzovat, které aspekty znakového jazyka hodnotí účastníci kurzů jako nejobtížnější.

Vzhledem k cílům výzkumu byly formulovány tyto hypotézy:

- H1: Motivací pro přihlášení se do kurzu ČZJ bývá častěji výskyt sluchového postižení v rodině, než studium speciální pedagogiky.
- H2: Ve studiu ČZJ pokračují častěji ti lidé, u kterých je frekvence setkávání

se s osobami se sluchovým postižením vyšší, než ti lidé, kteří se s osobami se sluchovým postižením setkávají méně.

- H3: Atraktivita ČZJ z pohledu respondenta je významnějším faktorem pro jeho osvojení, než zvýšení konkurenceschopnosti respondenta na trhu práce.
- H4: Absolventi kurzu ČZJ vedeného neslyšícím lektorem se méně obávají přímého kontaktu s neslyšícím než absolventi kurzu ČZJ vedeného slyšícím lektorem.

4.2 Charakteristika zkoumaného vzorku

V rámci výzkumného šetření byl analytickou jednotkou účastník či absolvent kurzu českého znakového jazyka, který byl vyučován v rámci předmětu některého oboru na vysoké škole či v nějaké organizaci v Jihomoravském kraji, jež výuku daného jazyka nabízí.

Způsob kontaktování respondentů

Pro získání respondentů byly nejdříve e-mailem kontaktovány organizace vyučující český znakový jazyk na území Jihomoravského kraje, mezi něž patří Česká unie neslyšících, Unie neslyšících Brno, Trojrozměr, Oblastní charita Znojmo, a také studenti či absolventi oboru speciální pedagogika Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Organizace byly požádány o rozeslání odkazu s internetovou adresou dotazníku a s prosbou o jeho vyplnění současnými i minulými klienty. Studenti vysoké školy byli požádáni o vyplnění příslušného dotazníku a zároveň o rozeslání odkazu na dotazník mezi další osoby.

Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumu se zúčastnilo celkem 67 osob, z čehož bylo 61 žen a šest mužů. Dotazníky vyplnili účastníci kurzů českého znakového jazyka z výše zmíněných organizací a vysoké školy, rovněž i účastníci kurzů organizací, jež územně nespádají do Jihomoravského kraje. Dále došlo k vyplnění dotazníků respondenty, jež označili

za místo své výuky střední školu, soukromé hodiny s neslyšícím lektorem či výuku neslyšícími spolužáky, ovšem neuvedli město, kde k vyučování docházelo. S přihlédnutím k zaměření výzkumu na Jihomoravský kraj jsme byli nuceni tyto odpovědi do našeho výzkumu nezahrnout. Výzkumný vzorek se tedy zmenšil na 37 osob z čehož bylo 33 žen a čtyři muži.

4.3 Popis výzkumných technik

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část.

Teoretická část byla zpracována za pomoci obsahové analýzy odborné literatury, kdy byl vymezen základní soubor textů, jež tvořily všechny texty, týkající se vymezené problematiky. Ze základního souboru byly vybrány ty texty, jež byly dostupné v tištěné či elektronické podobě. Následně byly zjištěné údaje interpretovány.

Výzkumná část byla vyhodnocena na základě kvantitativního výzkumu, který se vyznačuje existencí jedné objektivní reality, vnějšího světa, který je nezávislý na našich citech a přesvědčení. Cílem výzkumu je vysvětlení jevů či ověřování teorie, zkoumá se velká skupina respondentů a výsledkem je zevšeobecnění výsledků (Gavora, P. 2001). Výzkumná část má charakter statistické procedury, jež je účelná pro zkoumání hromadných jevů, zejména prostřednictvím dotazníků (Bártlová, S., Hnilicová, H. 2000), který byl při její realizaci využit.

5 Analýza a interpretace výsledků výzkumného šetření

Sebrané dotazníky nám posloužily k analýze a interpretaci výsledků výzkumného šetření.

5.1 Analýza dotazníku

Dotazník obsahoval 25 otázek a byl anonymní. **Úvodní otázky** zjišťovaly základní údaje, jako je pohlaví a věk respondentů. **Uzavřené otázky** se vztahovaly k výskytu sluchového postižení u respondentů či u jejich rodinných příslušníků. Následovaly **polootevřené otázky**, jež se tázaly na místo studia českého znakového jazyka, kolikátým rokem respondenti onen jazyk studují, na typ kurzu studia, důvodu studia českého znakového jazyka, osobu lektora, četnost setkávání se respondentů s osobami se sluchovým postižením a na návštěvnost jejich akcí, na obavy při učení se českého znakového jazyka a na tom, co jim připadalo při osvojování snadné a v neposlední řadě na využití českého znakového jazyka v běžném životě. **Filtreační otázky** nám rozdělily respondenty na ty, jež v kurzech českého znakového jazyka budou pokračovat i po skončení současného kurzu, a na ty, jež v osvojování jazyka pokračovat nebudou. **Ve škálových otázkách** se respondenti vyjadřovali k obecně zažitým omylům o českém znakovém jazyce, k důležitosti znalosti českého znakového jazyka pro speciální pedagogiky, k zajímavosti tohoto jazyka a k obavám z komunikace s neslyšícím. **V otevřených otázkách** měli respondenti zodpovědět, co by ve svém kurzu českého znakového jazyka změnili a jak si představovali osvojování jazyka před zahájením kurzu (viz Příloha č. 1).

Šetření dotazníku probíhalo elektronicky za pomoci organizací vyučujících český znakový jazyk a studentů speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Celkový počet rozeslaných dotazníků není dohledatelný, vyplněno bylo 67 dotazníků. Z tohoto počtu bylo použitelných pro zpracování pouze 37, tj. 55,2% (viz Charakteristika výzkumného vzorku).

Dotazník byl zpracován **metodou univariační analýzy**, jednotlivé výsledky

byly analyzovány, zpracovány graficky a okomentovány.

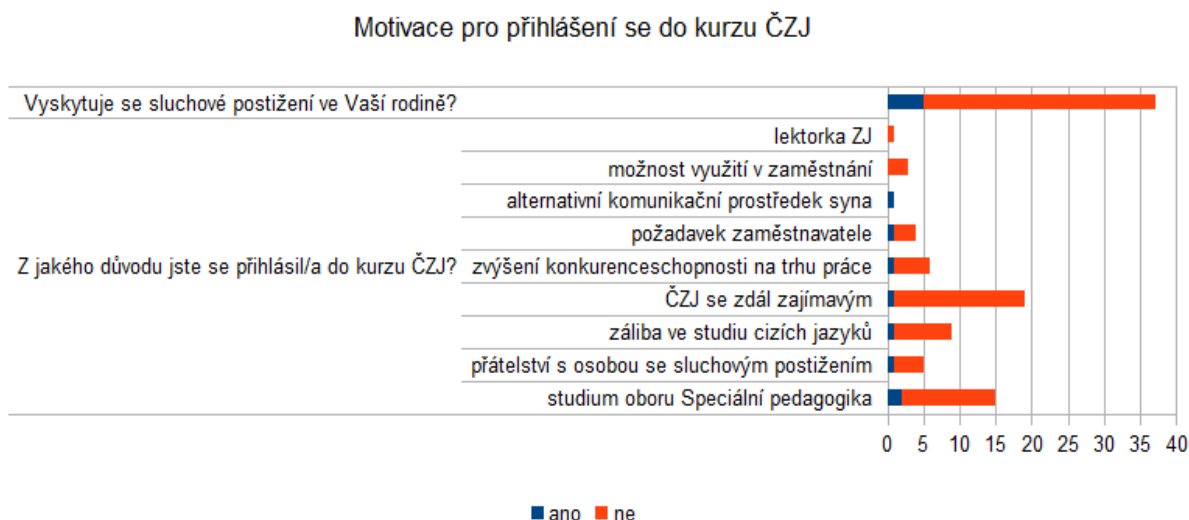
Dotazník umožňoval respondentům zvolit současně více odpovědí na otázky, které jsme analyzovali pro verifikování či falzifikování našich hypotéz. Tudíž počet respondentů není stejný jako součet odpovědí na jednotlivé otázky. Dále pro větší přehlednost uvádíme v komentáři k jednotlivým grafům procentuální zastoupení jednotlivých odpovědí respondentů na dané otázky vždy v poměru k počtu respondentů, kteří na danou otázku odpověděli.

5.2 Vyhodnocení výzkumného šetření

Na základě informací z dotazníků byly vyhodnoceny námi stanovené výzkumné hypotézy a cíle.

Vyhodnocení výzkumných hypotéz

H1: Motivací pro přihlášení se do kurzu ČZJ bývá častěji výskyt sluchového postižení v rodině, než studium speciální pedagogiky.

Graf 1: Motivace pro přihlášení se do kurzu ČZJ.

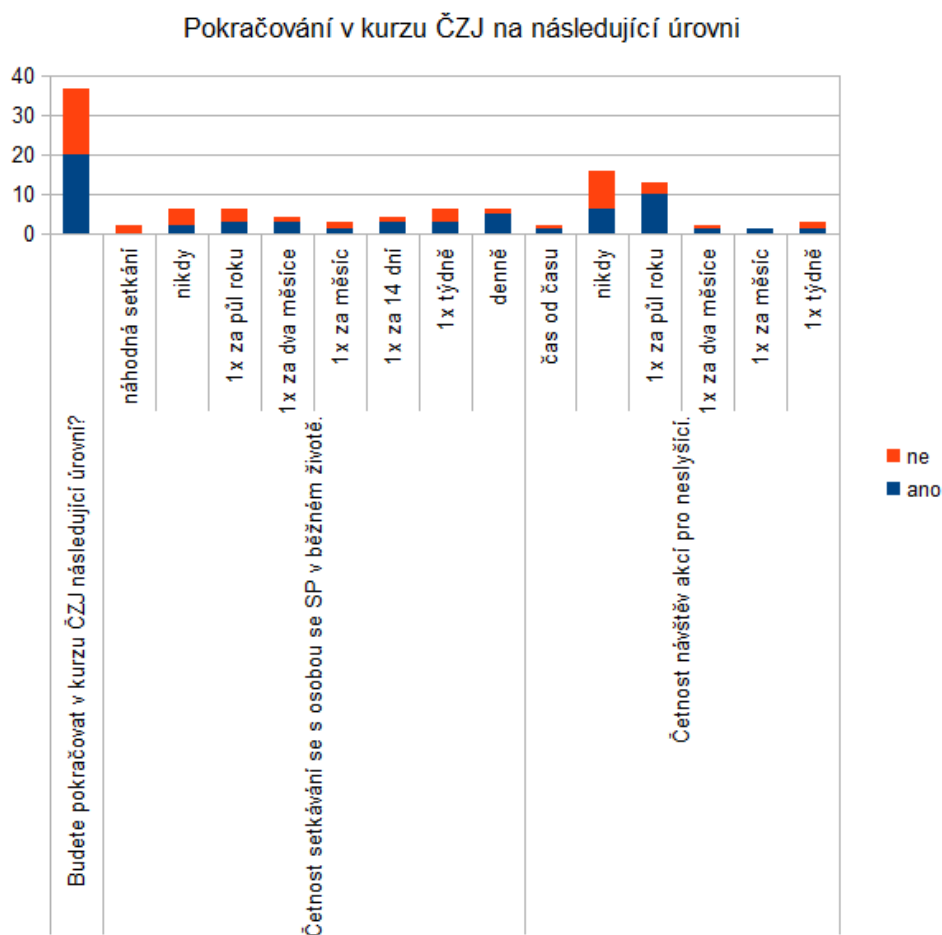
Z celkového počtu respondentů, kterých bylo 37, odpovědělo na otázku, zda se v jejich rodině vyskytuje sluchové postižení, pět respondentů kladně (13,5%), zbylých 32 záporně (86,5%). Respondenti, kteří mají ve své rodině osobu se sluchovým

postižením, uvedli pouze v jednom případě jako důvod studia českého znakového jazyka možnost dorozumívání se s osobou blízkou, dále označili ve dvou případech studium oboru speciální pedagogika, dále se po jedné kladné odpovědi vyskytovaly možnosti: přátelství s osobou se sluchovým postižením, požadavek zaměstnavatele, záliba ve studiu cizích jazyků, atraktivita českého znakového jazyka a zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce. Respondenti, jež nemají příbuzného se sluchovým postižením, uvedli jako nejčastější důvod motivace k osvojení si českého znakového jazyka atraktivitu tohoto jazyka (18), dále studium oboru speciální pedagogika (13), zálibu ve studiu cizích jazyků (osm), zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce (pět), přátelství s osobou se sluchovým postižením (čtyři), požadavek zaměstnavatele (tři), možnost využití v zaměstnání (tři) a jedna respondentka je lektorkou ČZJ a potřebuje se zdokonalovat pro výkon své profese.

Naše respondenty nejvíce motivovala k osvojení si českého znakového jazyka atraktivita tohoto jazyka (18 případů) a dále pak studium oboru speciální pedagogika (15 případů). Pouze jedna osoba uvedla jako důvod výskyt příbuzného se sluchovým postižením a další čtyři přátelství s osobou se sluchovým postižením.

Hypotéza H1 byla falzifikována.

H2: Ve studiu ČZJ pokračují častěji ti lidé, u kterých je frekvence setkávání se s osobami se sluchovým postižením vyšší, než ti lidé, kteří se s osobami se sluchovým postižením setkávají méně.

Graf 2: Pokračování v kurzu ČZJ na následující úrovni.

Ve studiu českého znakového jazyka bude pokračovat z celkového počtu 37 respondentů 20 (54%). V běžném životě se pět (25%) respondentů setkává s osobou se sluchovým postižením denně, tři (15%) jedenkrát týdně, 3 (15%) jedenkrát za 14 dní, jeden (5%) jednou měsíčně, tři (15%) jednou za dva měsíce a rovněž tři (15%) jednou za půl roku. Pouze dva (10%) respondenti se nikdy ve svém běžném životě s osobou se sluchovým postižením nesetkávají. Akce pro neslyšící tito respondenti navštěvují v deseti případech jednou za půl roku (50%), vždy po jednom případě se vyskytly odpovědi – 1x týdně (5%), 1x za měsíc (5%), 1x za dva měsíce (5%), „čas od času“ (5%), v šesti případech naopak nenavštěvují akce nikdy (30%). V kurzu následující úrovně nebude pokračovat 17 (46%) respondentů. Tito respondenti se v běžném životě setkávají s osobou se sluchovým postižením v jednom případě denně (6%), ve třech

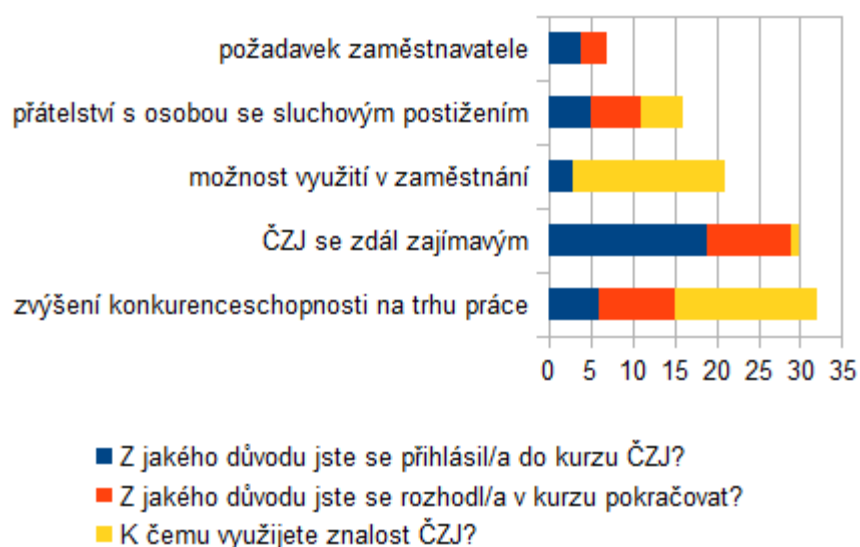
případech 1x týdně (17%), opět v jednom případě jedenkrát za 14 dní (6%), ve dvou případech 1x za měsíc (12%), v jednom případě jednou za dva měsíce (6%), ve třech případech jednou za půl roku (18%) a nikdy se nesetkají s osobou se sluchovým postižením čtyři respondenti (23%). Dva respondenti odpověděli, že se jedná jen o náhodná setkání, četnost tedy nelze určit (12%). Nejvíce těchto respondentů uvedlo, že nikdy nenavštěvuje akce pro neslyšící – deset (59%). Jedenkrát za půl roku se zúčastní tři respondenti (17%), jednou týdně dva (12%), jednou za dva měsíce jeden (6%), „čas od času“ jeden respondent (6%).

Častěji se setkávají s osobami se sluchovým postižením ti lidé, jež se rozhodli pokračovat v kurzu českého znakového jazyka. Tato četnost setkání je nejvíce odlišná v případě denního setkávání, kdy respondenti, jež v kurzu budou pokračovat, potkávají osoby se sluchovým postižením v 25%, kdežto respondenti, jež v kurzech pokračovat nebudou, pouze v 6%. Akcí pro neslyšící se účastní hlavně respondenti, jež budou v kurzech českého znakového jazyka pokračovat, a to v 50% se těchto akcí účastní jednou za půl roku, naopak v 59% se nikdy neúčastní těchto akcí respondenti, jež v kurzech českého znakového jazyka nebudou pokračovat.

Hypotéza H2 byla verifikována.

H3: Atraktivita ČZJ z pohledu respondenta je významnějším faktorem pro jeho osvojení, než zvýšení konkurenceschopnosti respondenta na trhu práce.

Osvojování českého znakového jazyka A

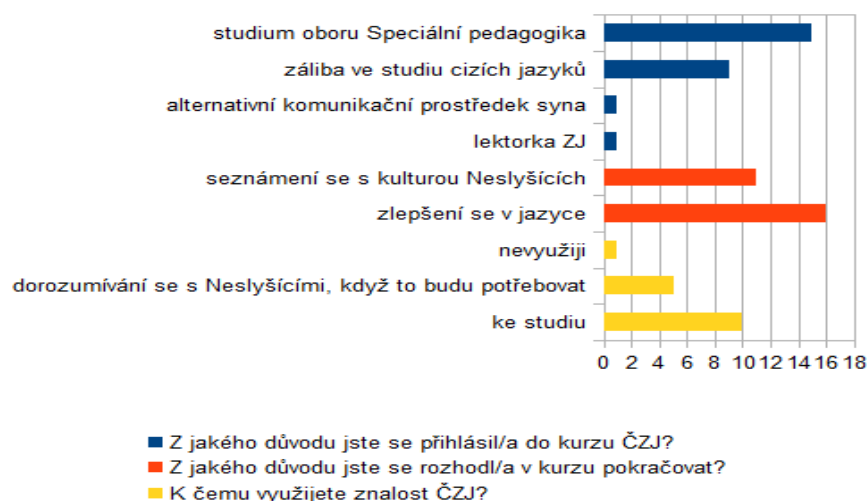

Graf 3: Osvojení českého znakového jazyka A.

Po zohlednění odpovědí na otázky, z jakého důvodu se respondenti přihlásili ke studiu českého znakového jazyka, z jakého důvodu ve studiu tohoto jazyka budou pokračovat a k čemu znalost daného jazyka využijí, nejvíce respondentů uvedlo, že důvodem je zvýšení jejich konkurenceschopnosti na trhu práce (32 případů), těsně následovala odpověď (30 případů), že se ČZJ zdál být zajímavým (atraktivním). Velký počet odpovědí (21 případů) získala možnost, že respondenti možná využijí znalost českého jazyka v zaměstnání. Další odpovědi na výše uvedené tři otázky, v nichž se však respondenti neshodovali, zobrazuje Graf 4.

Hypotéza H3 byla falzifikována.

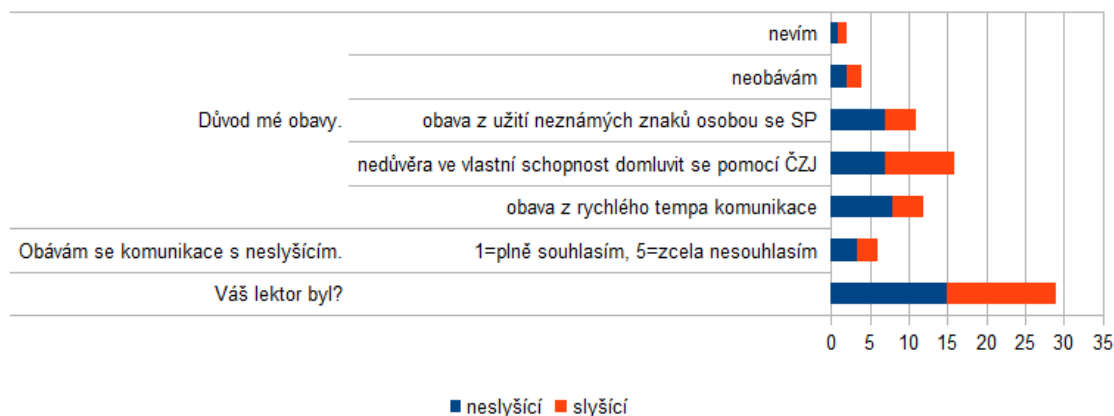
Osvojování českého znakového jazyka B

Graf 4: Osvojení českého znakového jazyka B.

H4: Absolventi kurzu ČZJ vedeného neslyšícím lektorem se méně obávají přímého kontaktu s Neslyšícím než absolventi kurzu ČZJ vedeného slyšícím lektorem.

Obavy z komunikace s neslyšícím

Graf 5: Obavy z komunikace s neslyšícím

V odpovědi na výrok: „Obávám se komunikace s osobou se sluchovým postižením dorozumívající se ČZJ,“ kde byla odpověď vyjádřena škálou 1=plně souhlasím, 5= zcela nesouhlasím, odpovědělo 15 (40,5%) respondentů, jež učil neslyšící

lektor v průměru 3,467%, což bychom mohli vyjádřit jako spíše nesouhlasím, kdežto respondenti, jejichž kurz vedl slyšící lektor 14 (38%), měli průměr 2,643%, jež lze přeformulovat jako spíše souhlasím¹⁷.

Absolventi kurzů českého znakového jazyka vedených neslyšícím lektorem uvedli jako obavy při komunikaci s neslyšícím tyto důvody: obava z rychlého tempa komunikace (osm případů), nedůvěra ve vlastní schopnost dorozumět se pomocí českého znakového jazyka (sedm případů), obava z užití neznámých znaků osobou se sluchovým postižením (sedm případů). Pouze dva respondenti se komunikace neobávají a jeden neví, z jakého důvodu plynou jeho obavy. Absolventi kurzů českého znakového jazyka, jež vedl slyšící lektor, se obávají komunikace s osobou se sluchovým postižením dorozumívající se českým znakovým jazykem z důvodu: nedůvěry ve vlastní schopnost dorozumět se pomocí tohoto jazyka (devět případů), obavy z rychlého tempa komunikace (čtyři případy), obavy z užití neznámých znaků osobou se sluchovým postižením (čtyři případy). Ve dvou případech se komunikace s osobou se sluchovým postižením neobávají a v jednom případě se respondent komunikace obává, ale nedovede svoje obavy zdůvodnit.

Hypotéza H4 byla verifikována.

Vyhodnocení výzkumných cílů

Dominantním cílem bylo analyzovat faktory, které vedou intaktní jedince v Jihomoravském kraji k osvojení si českého znakového jazyka. Výzkum ukázal, že touto motivací je především zvýšení konkurenceschopnosti respondentů na trhu práce a následně považování českého znakového jazyka za atraktivní. Hlavní cíl se podařilo splnit. V kurzech následně pokračují v těchto kurzech hlavně z důvodu zlepšení se v tomto jazyce a dále seznámit se s kulturou Neslyšících. Prvním parciálním cílem bylo zjistit, zda-li je důvodem k osvojení si českého znakového jazyka výskyt osoby se sluchovým postižením v rodině studenta tohoto jazyka. Není tomu tak. Pouze jedna osoba uvedla jako důvod osvojování si českého znakového jazyka

¹⁷Zbýlých osm (21,5%) respondentů uvedlo, že se v jejich kurzech střídal neslyšící lektor se slyšícím.

komunikaci prostřednictvím tohoto jazyka s rodinným příslušníkem. Další cíl nám uložil analyzovat procento účastníků kurzů českého znakového jazyka, kteří využívají komunikaci prostřednictvím českého znakového jazyka v běžném životě nebo v rámci své profese. Těchto účastníků je 59%. Dále analyzovat procento účastníků kurzů českého znakového jazyka pokračujících do kurzů vyšší úrovně, kterých je 54%. A následně zjistit, jak obtížné připadá účastníkům kurzů tohoto jazyka osvojit si ho. Na tuto otázku respondenti odpovídali pomocí číselné škály, kdy 1=plně souhlasím a 5=zcela nesouhlasím. Výsledné procento všech odpovědí je 3,108%, což můžeme přeložit jako neutrální postoj. Poslední parciální cíl se ptal na to, co činí potíže respondentům při studiu českého znakového jazyka. Nejtěžší připadá našim studentům kombinace tvarů prstů a rukou a jejich pozice při artikulaci jednotlivých znaků shodně s odchylkami v regionálních znacích. Následují tři odpovědi se stejným počtem odpovědí a to – více různých znaků pro jedno slovo, jeden znak nesoucí více významů a větná skladba (znakosled). Často byla zvolena i možnost zapamatování si znaků.

5.3 Závěrečné shrnutí a návrhy využití výsledků výzkumu pro speciálně-pedagogickou praxi

Dotazník vyplnilo celkem 67 osob (61 žen a šest mužů), použit pro vyhodnocení jsme mohli pouze 37 dotazníků, na něž odpovědělo 33 žen a čtyři muži. Šetření probíhalo mezi studenty českého znakového jazyka, kteří studovali buď v rámci vysoké školy, nebo v některé organizaci, jež studium tohoto jazyka umožňuje, ovšem pouze v rámci Jihomoravského kraje.

Hypotéza uvádějící, že motivací pro přihlášení se do kurzu českého znakového jazyka bývá častěji výskyt sluchového postižení v rodině, než studium speciální pedagogiky, se nepotvrdila. Naši respondenti uvedli jako nejčastější výskyt motivace ke studiu tohoto jazyka jeho atraktivitu a dále studium oboru speciální pedagogika¹⁸.

Jako druhou hypotézu jsme si stanovili, že ve studiu českého znakového jazyka

¹⁸Jeden respondent označil jako důvod studia výskyt osoby s postižením (jiným než sluchovým, blíže však nespecifikovaným) v rodině a jeho komunikaci znakovým jazykem.

pokračují častěji ti lidé, u kterých je frekvence setkávání se s osobami se sluchovým postižením vyšší, než ti lidé, kteří se s osobami se sluchovým postižením setkávají méně. Tato hypotéza se nám potvrdila.

Třetí hypotéza byla falzifikována. V jejím znění stálo, že atraktivita českého znakového jazyka z pohledu respondenta je významnějším faktorem pro jeho osvojení, než zvýšení konkurenceschopnosti respondenta na trhu práce.

Čtvrtá hypotéza byla verifikována, neboť absolventi kurzu českého znakového jazyka vedeného neslyšícím lektorem se méně obávají přímého kontaktu s Neslyšícím než absolventi tohoto kurzu vedeného slyšícím lektorem. Obavy všech studentů, ať už vedených neslyšícím či slyšícím lektorem, se nejvíce obávají z rychlého tempa komunikace, z použití neznámých znaků neslyšícím a vlastní neschopnosti dorozumět se pomocí českého znakového jazyka.

Z výzkumu vyplývá, že nejen osoby, jež mají v rodině jedince se sluchovým postižením, a studenti oboru speciální pedagogiky, se hlásí do kurzů českého znakového jazyka. Naopak z našeho šetření vyplynulo, že znalost českého znakového jazyka je chápána jako možnost zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce a že je tento jazyk vnímán jako jazyk atraktivní. Dále jsme zjistili, že v komunikaci s neslyšícími jsou si jistější studenti, jejichž lektorem je rovněž neslyšící a jež se i v běžném životě s neslyšícími setkávají.

Návrhy využití výsledků výzkumu pro speciálně-pedagogickou praxi

Podle mého názoru by **větší integraci neslyšících do majoritní společnosti a větší povědomí o kultuře Neslyšících** prospěla rozsáhlejší publicita kurzů českého znakového jazyka, neboť kromě nedávných kampaní (Neslyšchané festivaly, Tichá kavárna) není český znakový jazyk a kultura Neslyšících přibližována intaktní společnosti. Dále by, podle mě, prospělo více publikovat akce pořádané neslyšícími a pro neslyšící a klást větší důraz na fakt, že se jich mohou účastnit i intaktní jedinci a vyzdvihnout, co jim tyto akce nabízejí.

Při zařazování průřezového tématu Multikulturní výchova z Rámcového vzdělávacího programu ve školách běžného vzdělávacího proudu je, podle mého

názoru, třeba zařadit příležitosti setkat se s neslyšícími a s jejich kulturou. Zvát neslyšící osoby do vyučovacích hodin, navštěvovat s žáky a se studenty již výše zmiňované akce pořádané neslyšícími a pro neslyšící, také organizace zřizované osobami se sluchovým postižením či organizace zřizované pro tyto osoby.

Při studiu oboru speciální pedagogika se zaměřením na surdopedii vidím jako vhodné začlenit do výuky osvojování českého znakového jazyka vedené neslyšícím lektorem jako povinný předmět pro všechny tyto studenty, neboť tito lektoři nejsou jen učiteli znakového jazyka, ale jsou i živou ukázkou osoby se sluchovým postižením. Pokud by z nějakého důvodu nemohl učit znakový jazyk na vysoké škole neslyšící lektor, bylo by vhodné alespoň zvát neslyšící osoby do výuky, aby studenti měli kontakt s příslušníkem komunity Neslyšících. Jako praxi u studentů bych vyžadovala nejen návštěvy různých kulturních akcí pořádaných neslyšícími a pro neslyšící, ale i aktivní se zapojení do činností při těchto akcích či v organizacích zřizovaných osobami se sluchovým postižením nebo pro osoby se sluchovým postižením. K čemuž je opět potřeba alespoň základní znalost českého znakového jazyka, neboť jinak se studenti obávají z komunikace s neslyšícími užívajícími český znakový jazyk jako svůj mateřský jazyk.

ZÁVĚR

Na světě žije mnoho rozdílných kultur, které tvoří odlišní lidé. Kultura se vyznačuje svým jazykem, historií, tradicemi a zvyky. Jako stále živou ji udržují její příslušníci. O některých kulturách máme řadu informací, jiné kultury jsou nám záhadou. Také Neslyšící vytváří svou osobitou kulturu, jež není mnoha lidem známá. Moderní doba se snaží o změnu této situace, kdy se objevují snahy o integraci nejen této minoritní společnosti, ale i dalších osob se zdravotním či sociálním znevýhodněním. Nejvíce patrné jsou výsledky těchto tendencí ve školství a zdravotnictví. Do běžné společnosti pronikají tyto snahy pozvolněji.

Představená diplomová práce Vám nabídla téma motivace intaktních jedinců o osoby se sluchovým postižením v rámci Jihomoravského kraje. Výzkum ukázal, že největší motivací pro přihlášení se do kurzu českého znakového jazyka je zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce. V hypotéze jsme však předpokládali, že největší motivací bude atraktivita českého znakového jazyka. Tento výsledek mne utvrdil v domněnce, že se lidé v dnešní době stále více zabývají existenčními věcmi, tedy i zvýšením konkurenceschopnosti na trhu práce, než záležitostmi společenskými, jako například touhou poznat komunitu Neslyšících a snahou naučit nekomunikovat s nimi jejich mateřským jazykem. Připadá mi významné poznávat odlišné kultury, neboť tím můžeme předcházet diskriminaci a xenofobii. Společnost je stále více multikulturní, bylo by proto vhodné, pro obě strany, dozvídat se o odlišnostech jiných kultur, získávat informace o jejich historii, tradicích a způsobech života. Ze stejného důvodu jsem v doporučeních pro následnou speciálně-pedagogickou praxi, navrhla při vyučování průřezového tématu Multikulturní výchova z Rámcového vzdělávacího programu zařadit příležitosti setkat se s Neslyšícími a jejich kulturou. Také při studiu oboru speciální pedagogika se zaměřením na surdopedii začlenit do výuky osvojování českého znakového jazyka vedené neslyšícím lektorem jako povinný předmět pro všechny studenty. Neboť převážně u těchto studentů považují praktické seznámení se a setkávání se s neslyšícími za nutné pro dobré vykonávání jejich profese v následné praxi.

RESUMÉ

Diplomová práce se zabývá intaktními jedinci a jejich postoji k osobám se sluchovým postižením. A především motivacemi těchto jedinců ke studiu českého znakového jazyka.

Práce je dělena do pěti kapitol. První tři kapitoly jsou součástí teoretické části, poslední dvě kapitoly jsou částí praktickou. Teoretická část se zabývá problematikou osob se sluchovým postižením z pohledu intaktních jedinců. Vysvětluje osobnost a identitu osob se sluchovým postižením, charakterizuje kulturu Neslyšících a nastiňuje vývoj vzájemných vztahů mezi slyšícími a osobami se sluchovým postižením. Dále se věnuje komunikačním systémům osob se sluchovým postižením, zakotvení těchto systémů v české legislativě a českému znakovému jazyku. Teoretická část práce je zakončena kapitolou o výuce a osvojení si znakového jazyka, kde se více zajímáme o historický vývoj znakového jazyka, o procesu osvojení si slyšícími a neslyšícími a o možnostech, kde si mohou slyšící znakový jazyk osvojit. Praktická část stanovuje cíle výzkumu, výzkumné hypotézy a metody výzkumu, charakteristiku výzkumného vzorku, analýzu a vyhodnocení dotazníků, jež byly použity ke sběru dat. Pro získání potřebných dat bylo použito dotazníkové šetření. Dominantním cílem práce bylo zjistit motivaci intaktních jedinců k osvojování českého znakového jazyka v Jihomoravském kraji. Dotázáni byli studenti českého znakového jazyka účastnících se kurzů tohoto jazyka v organizacích, jež jeho výuku nabízejí, či studenti oboru speciální pedagogiky. Výsledky výzkumu umožnily formulovat návrhy pro následnou speciálně-pedagogickou praxi.

SUMMARY

This thesis deals with intact individuals and their attitudes towards persons with hearing disabilities. A particular motivations of these individuals to study Czech sign language.

The work is divided into five chapters. The first three chapters are included in the theoretical part, the last two chapters are part of the practical. The theoretical part deals with persons with hearing disabilities from the perspective of intact individuals. Explains the personality and identity of persons with hearing impairments, Deaf culture describes and outlines the development of relations between the hearing and those with hearing disabilities. It also discusses the communication systems of people with hearing disabilities, anchoring of these systems in the Czech legislation and Czech sign language. The theoretical part of the work is finished the chapter on education and the acquisition of sign language where more interested in historical development of sign language on the acquisition process hearing and the Deaf and the choices where they can learn sign language hearing. The practical part sets out the objectives of the research, research hypotheses and research methods, research sample characterization, analysis and evaluation of the questionnaires that were used to collect data. To obtain the necessary data was used questionnaires. The primary objective of the study was to find out the motivation intact individuals to learn the Czech sign language in the South Moravian region. Students were asked Czech sign language courses participating in this language in organizations that offer their teaching or students majoring in Special Education. The research results allow to formulate proposals for the following special-education practice.

POUŽITÁ LITERATURA

Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001, 834 s. ISBN 80-200-0982-5.

Aldea: vzdělávací agentura [online]. 2012 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.aldea.cz/uvod>.

BÁRTLOVÁ, Sylva a Helena HNILICOVÁ. *Vybrané metody a techniky výzkumu. Zjišťování spokojenosti pacientů*. 1. vyd. Brno: IDVPZ, 2000, 118 s. ISBN 80-701-3311-2.

BAZALOVÁ, Barbora. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v zemích Evropské unie a v dalších vybraných zemích*. 1. vyd. Brno: Masarykova universita, 2006, 188 s. ISBN 80-210-3971-X.

Bezhran: Hradecké centrum českého znakového jazyka [online]. 2010 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.bezhran.cz/>.

Bureau International d'Audiophonologie [online]. 1996 [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.biap.org/>.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 236 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4730-080.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona, Radka Horáková. *Logopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Vyd. 1. Brno: Paido, 2007, 118 s. ISBN 978-807-3151-362.

Cesta od univerzálního zákazu diskriminace k zohlednění specifík zdravotního postižení. *Poradna pro občanství, občanská a lidská práva* [online]. 2009 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://lidskaprava.poradna-prava.cz/meznarodne-pravni-standardy-332/zdravotni-postizeni.html>.

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka [online]. 2013 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.cktjzj.com/>.

Česká unie neslyšících [online]. 2009 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.cun.cz/>.

ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, Kateřina. Svět neslyšících II. *Ruce* [online]. 2004, roč. 2006, č. 2 [cit. 2012-09-20]. ISSN <http://ruce.cz/>. DOI: <http://ruce.cz/clanky/1/2-svet-neslysicich>. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/1/2-svet-neslysicich>.

Česká republika. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšší odborném a jiném vzdělávání: Školský zákon*. In: č. 561/2004. Praha, 2004. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.

Deaflympiády: (dříve Světové hry neslyšících). *Centrum APA* [online]. [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <http://www.apa.upol.cz/web/index.php/e-learningove-texty-cols3/apa-osob-se-sp>.

Divadelní fakulta: Janáčkovy akademie múzických umění v Brně. www.jamu.cz [online]. [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: <http://difa.jamu.cz/obory-a-ateliery/>.

DVOŘÁKOVÁ, Zdeňka. *Kultura neslyšících a jejich zprostředkování žákům se sluchovým postižením na základní škole* [online]. Brno, 2011 [cit. 2013-01-13]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/237073/pedf_m/Kultura_Neslysicich_a_jeji_zprostredkovani_zaku_m_se_sluchovym_postizenim_na_zakladni_skole.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Lenka Doležalová.

Evropská komise [online]. 2013 [cit. 2013-04-05]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/index_cs.htm.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze: Ústav českého jazyka a teorie komunikace [online]. 2011 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://ucjtk.ff.cuni.cz/>.

FREEMAN, Roger D., et al. *Tvé dítě neslyší*. 1. vydání. Praha : FRPSP, 1992. 359 s. ISBN neuvedeno.

Gallaudet University [online]. 2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.gallaudet.edu/>.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výskumu*. 3. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2001. ISBN 80-223-1628-8.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-717-8303-X.

HORÁKOVÁ, Radka. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 159 s. ISBN 978-802-6200-840.

Historie Českého znakového jazyka. *Ruce.cz* [online]. 2006 [cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/95-historie-ceskeho-znakoveho-jazyka>.

Historie znakového jazyka ve světě. *Ruce.cz* [online]. 2006 [cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/59-historie-znakoveho-jazyka-ve-svete>.

HRICOVÁ, Lenka. *Obtíže při osvojování českého znakového jazyka jako součásti přípravy na profesi v oblasti surdopedie v České republice* [online]. Olomouc, 2012 [cit. 2013-01-13]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/wsedu/zdroj_mat/stud_mat/obtize_czj.pdf. Závěrečná písemná práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Pavel Kučera.

HRUBÝ, Jaroslav. *Velký, ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. Vyd. 1. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1997, 235 s. ISBN 80-721-6006-0.

HUDÁKOVÁ, Andrea. *Sociolingvistické kapitoly pro tlumočníky pro neslyšící*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 93 s. ISBN 978-808-7218-174.

HUDÁKOVÁ, Andrea. *Ve světě sluchového postižení: informační a vzdělávací publikace (nejen) pro zdravotnický personál o životě a potřebách neslyšících, nedoslýchavých a ohluchlých*

lidí a lidí s kochleárním implantátem. Praha: Středisko rané péče Tamtam, 2005, 101 s. ISBN 80-867-9227-7.

CHODĚRA, Radomír a Lumír RIES. *Výuka cizích jazyků na prahu nového století*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, 163 s. ISBN 80-704-2157-6.

Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a sociální. 2. rozš. a přeprac. vyd. Editor Marie Vítková. Brno: Paido, 2004, 463 s. ISBN 80-731-5071-9.

Jaké je to neslyšet... In: *SIGN: Jazykové a vzdělávací studio* [online]. 2013 [cit. 2013-03-09]. Dostupné z: <http://www.slideshare.net/bezbarierovaknihovna/jak-je-to-neslyet-9138089>.

JANOTOVÁ, Naděžda. *Odezírání u sluchově postižených*. 1. vyd. Praha: SEPTIMA, 1999, 52 s. ISBN 80-7216-82-6.

JENÍČEK, Tomáš a ZIMA, Petr. *Komunita a komunikace: Community and communication*. 1. vyd. Praha: Pastelka, 1999, 212 s. ISBN 80-902-4399-1.

KABELÁČOVÁ, Jana. *Jazykové uvědomění žáků základních škol pro sluchově postižené*. Brno, 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

KASTNEROVÁ, Lucie. Deaf Way II. - Ráj Neslyšících. *Gong* [online]. 2002, č. 7 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/clanky.php?c=40>.

Katedra speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. *Www.ped.muni.cz* [online]. 2010 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wsedu/index.php?p=studijni-programy>.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4711-102.

KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina - kultura neslyšících*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 61 s. ISBN 978-808-7153-949.

KOUTSKÁ, Mariana. *Dramatická výchova jako determinanta vzájemných vztahů slyšících a neslyšících*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

KRAHULCOVÁ-ŽATKOVÁ, Beáta. *Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, 218 s. ISBN 80-718-4239-7.

Královnou krásy neslyšících se stala Karin Keuterová z Německa. *Deník.cz* [online]. 2012 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/kralovnou-krasy-neslysicich-se-stala-karin-keuterova-z-nemecka-20120708.html.

KRHUTOVÁ, Lenka. *Občané se zdravotním postižením a veřejná správa*. 1. vyd. Olomouc: Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených, 2005, 268 s. ISBN 80-903-6580-9.

KŘEŠŤANOVÁ, Lucie. Stanislav Kleisner obdržel významné ocenění. *Gong* [online]. 2012 [cit. 2012-09-19]. ISSN <http://www.gong.cz/stanislav-kleisner-obdrzel-vyzn>. Dostupné z: <http://www.gong.cz/stanislav-kleisner-obdrzel-vyznamne-oceneni/2012/01/18>.

LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2003, 156 s. ISBN 80-731-5038-7.

LILLO-MARTIN, Diane. Sign Language Acquisition Studies: Past, Present And Future. In: *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future*. Florianopolis, Brazil: Editora Arara Azul, 2008, s. 19. Dostupné z: <http://www.editora-arara-azul.com.br/ebooks/catalogo/21.pdf>.

MACUROVÁ, Alena. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. 2., opr. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 93 s. ISBN 978-80-87218-00-6.

MACUROVÁ, Alena. Komunikace neslyšících: možnosti, které čekají. *Komunikace neslyšících: možnosti, které čekají*[online]. 2004a [cit. 2012-10-20]. DOI: <http://ruce.cz/clanky/13-komunikace-neslysicich-mo>. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/13-komunikace-neslysicich-moznosti-ktere-cekaji>.

MACUROVÁ, Alena. Poznáváme český znakový jazyk I. *Ruce.cz* [online]. 2004b, roč. 2001, č. 2 [cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/8-poznavame-cesky-znakovy-jazyk-i>.

MACUROVÁ, Alena. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka: Poznámky k diskuzi. *Speciální pedagogika*. 1996, roč. 6, č. 1.

MAHR, Jiří. Na Islandu se stal znakový jazyk úředním jazykem. In: *Ruce.cz* [online]. 2011 [cit. 2013-03-03]. DOI: <http://ruce.cz/aktuality/1288-na-islandu-se-stal-z>. Dostupné z: <http://ruce.cz/aktuality/1288-na-islandu-se-stal-znakovy-jazyk-urednim-jazykem>.

MASARYKOVA UNIVERZITA. *Kurz komunikace se sluchově postiženými* [online]. 2010 [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www2.teiresias.muni.cz/comin/kurz-komunikace-se-sluchove-postizenymi>.

MAXOVÁ, Kateřina. *Průzkum tlumočnických aktivit*. Brno, 2006. https://is.muni.cz/auth/th/131087/pedf_b?info=1;zpet=%2Fauth%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dpr%C5%AFzkum%20tlumo%C4%8Dnick%C3%BDch%20aktivit%26start%3D1. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Radka Horáková.

MORGENSTERNOVÁ, Monika, Lenka ŠULOVÁ a Lucie SCHOLL. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 125 s. ISBN 978-807-3576-783.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Poznáváme český znakový jazyk V.: Specifické znaky. *Ruce.cz* [online]. 2007a, roč. 2003, č. 3 [cit. 2013-01-06]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/189-poznavame-cesky-znakovy-jazyk-v-specificke-znaky>.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. Praha, 2007b. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Vývoj znakového jazyka u neslyšících dětí. *Ruce* [online]. 2006, roč. 2006, č. 2 [cit. 2012-09-20]. ISSN <http://ruce.cz/>. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/127-vyvoj-znakoveho-jazyka-u-neslysicich-deti>.

Národní rada osob se zdravotním postižením ČR [online]. 2010 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.nrzp.cz/homepage.html>.

Neslýchané festivaly. *Neslýchané festivaly* [online]. 2012 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://www.neslychanefestivaly.cz/neslychane-festivaly/>.

Nürnbergger Empfehlungen zum frühen Fremdsprachenlernen. Neubearbeitung. Redaktor Beate Widlok. München: Goethe Institut, 2010, 39 s. ISBN 978-393-9670-384. Dostupné z: http://www.goethe.de/ins/cz/pro/fremdsprachenlernen/NuernbergerEmpfehlungen_cz.pdf.

Oblastní charita Znojmo [online]. 2013 [cit. 2013-03-13]. Dostupné z: <http://znojmo.charita.cz/>.

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. *Rysy přirozených jazyků: český znakový jazyk jako přirozený jazyk ; Lexikografie : slovníky českého znakového jazyka*. Vyd. 1. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 206 s. ISBN 978-808-7153-475.

PÁNEK, Petr. První učitelé neslyšících. *Ruce.cz* [online]. 2007, roč. 2003, 3-4 [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/165-prvni-ucitele-neslysicich>.

PETŘÍČKOVÁ, Jana, Radka NOVÁKOVÁ a Petr VYSUČEK. *Tlumočení pro osoby se specifickými jazykovými potřebami*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 79 s. ISBN 978-808-7218-143.

PETŘKOVÁ, Anna. *Nástin ontogeneze dětství a dospívání: určeno pro posl. oboru andragogika v denním studiu a studiu při zaměstnání*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1991, 42 s. ISBN 80-706-7002-9.

PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 1998, 234 s. ISBN 80-859-3165-6.

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva [online]. 2009 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://www.poradna-prava.cz/>.

PROCHÁZKOVÁ, Věra a Petr VYSUČEK. *Jak komunikovat s neslyšícím klientem?*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, 28 s. ISBN 978-80-86991-18-4.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009, 395 s. ISBN 978-807-3676-476.

RENOTIÉROVÁ, Marie. *Somatopedické minimum*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, 87 s. ISBN 80-244-0532-6.

SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. Vyd. 3., upr., V nakl. Academia 2. Překlad František Čermák. Praha: Academia, 2007, 487 s. Europa, sv. 12. ISBN 978-802-0015-686.

SERVUSOVÁ, Jana. *Kontrastivní lingvistika - český jazyk x český znakový jazyk*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, 77 s. ISBN 978-808-7218-303.

SINECKÁ, J. Neslyšící lidé a znakový jazyk v komiksové tvorbě. *Ruce* [online]. 2004, roč. 12, č. 2 [cit. 2012-09-20]. DOI: <http://ruce.cz/clanky/184-neslysici-lide-a-znakovy>.

Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/184-neslysici-lide-a-znakovy-jazyk-v-komiksove-tvorbe>.

SPC pro děti s vadami řeči [online]. 2011 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.alternativnikomunikace.cz/>.

STRNADOVÁ, Věra. *Současné problémy české komunity neslyšících*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1998, 279 s. ISBN 80-858-9945-0.

STRNADOVÁ, Věra. *Komunikace neslyšících - odezírání*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1996, 201 s. ISBN 80-708-3187-1.

Středisko rané péče Tamtam [online]. 2009 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.tamtam-praha.cz/>.

Střední škola, Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené [online]. 2011 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.sksp.org/#!ulita>.

Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené Holečkova [online]. 2009 [cit. 2013-01-07]. Dostupné z: <http://www.skolaholeckova.cz/h.html>.

ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007, 615 s. ISBN 978-807-3673-406.

Tichá kavárna [online]. 2011 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: http://www.tichakavarna.cz/o_kavarne.

TOMEK, Lukáš. *Lingvistika znakových jazyků - aneb čekání na Einsteina*. *Ruce.cz* [online]. 2008, č. 6 [cit. 2013-04-11]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/462-lingvistika-znakovy-jazyku-aneb-cekani-na-einsteina>.

Trinity College Dublin [online]. 2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.tcd.ie/>.

Trojrozměr [online]. 2011 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: <http://www.trojrozmer.cz/>.

Trygon Brno: Centrum potápění [online]. 2009 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.trygonbrno.cz/>.

Unie neslyšících Brno [online]. 2012 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: www.unieneslysicichbrno.cz.

Univerzita Palackého v Olomouci: Pedagogická fakulta [online]. 2011 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://scv.upol.cz/cz/>.

Zákon o sociálních službách. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 2012-10-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/z_108_2006.pdf.

Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob. [online]. 2011 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://www.slu.cz/slu/cz/poradenska-centra/docs/zakon-o-znakove-reci>.

ZÁKON ze dne 23. září 2008, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony. *Sagit: nakladatelství ekonomické a právní literatury Ostrava* [online]. 2008 [cit. 2012-10-15]. Dostupné z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb08384&cd=76&typ=r>.

3Dimenze: Moravské centrum znakového jazyka [online]. 2008 [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <http://www.3dimenze.net/>.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Klasifikace sluchového postižení

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Motivace pro přihlášení se do kurzu ČZJ

Graf 2: Pokračování v kurzu ČZJ na následující úrovni

Graf 3: Osvojení českého znakového jazyka A

Graf 4: Osvojení českého znakového jazyka B

Graf 5: Obavy z komunikace s neslyšící

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Dotazník

Příloha č. 2: Seznam organizací nabízející kurzy českého znakového jazyka

Příloha č. 3: Možnosti vysokoškolského studia se státní závěrečnou zkouškou z českého znakového jazyka